

Estudi

L'impacte en les dones
de la crisi econòmica
derivada de la pandèmia
de la Covid-19

Autoria: Alba Elvira i Guiral

Equip de recerca: Laura Sales Gutiérrez, Laura Parés Martín, Tatiana Diniz Abud

SURT

SURT. Fundació de Dones. Fundació Privada.
Guàrdia, 14 Baixos - 08001 Barcelona
www.surt.org

Desembre 2020

Agraïments:

L'equip de recerca agraeix la seva col·laboració a totes les dones i professionals que voluntàriament han participat a la recerca, ja que sense la seva aportació aquest projecte no hauria estat possible.

Aquest projecte s'ha dut a terme amb el finançament del Departament de Treball, Afers Socials i Famílies de la Generalitat de Catalunya

Generalitat de Catalunya
**Departament de Treball, Afers Socials
i Famílies**

Índex

I. Introducció	4
La pandèmia que ha fet trontollar el món	4
Les mesures per frenar la propagació de la Covid-19 a Catalunya	5
II. La pandèmia des d'una mirada feminista	7
El món del treball i la COVID-19	7
A primera línia	10
Les essencials invisibles.....	12
El treball a distància és teletreball?	13
El treball que mai cessa.....	14
La pobresa en femení.....	16
III. Marc metodològic	19
Consideracions metodològiques	20
Fases de la recerca	21
Tècniques de recerca	21
Selecció de la mostra.....	22
IV. Les veus de les dones	26
Formació i ocupació: portes que es tanquen.....	26
La (des)cobertura de les necessitats bàsiques.....	28
Un habitatge digne: el dret anhelat	28
Els papers per a una ciutadania plena	29
La cura i la conciliació en pandèmia.....	30
L'accés a la protecció social	31
Teixir estratègies per tirar endavant.....	31
V. Les veus de les professionals	33
Els canvis en el mercat de treball.....	33
La cerca de feina i els processos d'inserció.....	35
Nous i vells perfils.....	35
La formació en suspens.....	35
La reorganització de les cures	36
L'emergència social i la saturació de l'administració.....	36
L'acompanyament des del tercer sector.....	38
VII. Conclusions	41
VIII. Referències bibliogràfiques.....	43

I. Introducció

La pandèmia que ha fet trontollar el món

La pandèmia de la Covid-19 està saccejant les societats occidentals en aspectes molt diversos. A nivell socioeconòmic, les prediccions dels organismes internacionals són nefastes i assenyalen una crisi sense precedents des de la Gran Recessió.

Al principi de la pandèmia l'Organització Internacional del Treball (OIT, 2020a) preveia un impacte econòmic en tres dimensions: la quantitat de llocs de feina (atur i subocupació); la qualitat del treball (p.ex. salari i accés a la protecció social); i, l'impacte en col·lectius particularment vulnerables a les condicions adverses del mercat de treball. Ja anticipava un augment important de la pobresa de les persones treballadores, assenyalant les dones, les persones migrades i joves com a col·lectius especialment vulnerables.

La pandèmia té una dimensió global, però aterra a les diferents realitats territorials de forma concreta, en gran part perquè els contextos econòmics, socials i polítics de partida són heterogenis i les mesures que s'han pres als diferents països han estat, fins i tot, divergents.

L'economia catalana té particularitats que l'han fet més vulnerable de patir un impacte més dur a nivell econòmic i social que altres zones d'Europa: la forta dependència del turisme, l'alta temporalitat i un teixit productiu majoritàriament format per petites i mitjanes empreses i treballadores i treballadores autònomes.

Nombrosos estudis i publicacions, com la de Fernández-Luis et al. (2020), han alertat que, tot i la major mortalitat dels homes, el major impacte econòmic i social de la pandèmia recaurà en les dones. S'espera que les dones en surtin més mal parades i que en siguin també l'eix vertebrador de la recuperació de les seves comunitats (ONU, 2020).

A escala mundial, les dones realitzen almenys les 3/4 parts del treball de cures no remunerat i constitueixen les 2/3 parts de la força de treball que s'ocupa del treball de cures remunerat (OIT, 2018). A causa del paper que tenen assignat socialment en el terreny de la reproducció social són les protagonistes invisibles d'aquesta pandèmia; són les que han assumit majoritàriament la cura de les persones, formalment i informalment, en un context excepcional en què s'han evidenciat els dèficits estructurals d'un sistema que no està preparat per fer-ho. Alhora s'ha posat de manifest que la vulnerabilitat i la interdependència són la base de les relacions humanes, subratllant les necessitats de la cura (Moré, 2020).

La pandèmia ha constatat de nou que la divisió sexual del treball està fortament arrelada en l'organització quotidiana dels temps i dels treballs. L'assumpció equilibrada del treball de la llar i la cura de persones entre homes i dones és encara una utopia i la

participació de les dones en el mercat de treball formal i informal està marcada en molts casos per la doble presència¹ i un context laboral discriminatori i masclista.

En tot aquest escenari, no només s'han accentuat les desigualtats de gènere. L'estudi de Baena-Díez et al. (2020) demostra que la classe social és també un factor determinant per mesurar l'impacte de la pandèmia, en trobar una relació directa entre la renda familiar i la taxa d'incidència de la Covid-19 als barris de Barcelona. És a dir, en els barris amb més pobresa hi ha més risc de patir la malaltia que en aquells amb rendes altes, i les causes d'aquesta correlació són socioeconòmiques, no biològiques. Aquesta pandèmia ha evidenciat que la dimensió de la salut i la de l'economia són inseparables.

La crisi de la Covid-19 no es pot entendre simplement com una crisi sanitària, sinó que emergeix en una crisi econòmica, social, de cura i ecològica. Només una mirada interdisciplinària és capaç de posar llum als efectes a curt, mig i llarg termini d'una crisi sistèmica sense precedents que ha sacsejat els fonaments de les societats capitalistes i patriarcales.

Les mesures per frenar la propagació de la Covid-19 a Catalunya

La pandèmia ha fet tremolar el sistema de salut i l'economia a tot el món, però les restriccions que s'han imposat a cada territori també han estat determinants. Les mesures restrictives que s'han pres per tal de frenar l'avenç de la pandèmia han fet canviar radicalment la vida quotidiana de la gent: la feina, l'educació, la cura dels infants i la gent gran, les relacions socials...

A Catalunya, l'esclat de la pandèmia va desencadenar la declaració el 14 de març de 2020 del primer decret d'estat d'alarma de la història recent per part del govern espanyol i l'inici d'un període de confinament domiciliari que duraria gairebé tres mesos. Durant setmanes les empreses i els comerços qualificats de no essencials van haver de tancar temporalment. Això va portar a centenars de milers de persones treballadores a haver de sol·licitar reduccions de jornada o suspensions temporals del contracte, a afrontar la pèrdua de feina per acomiadament o no renovació del contracte, o, en el millor dels casos, a adaptar-se al format telemàtic. Alguns dels negocis i comerços que van tancar aleshores no han pogut tornar a obrir.

Aquest període va estar marcat també pel tancament dels centres educatius i els centres de dia per a la gent gran, cosa que va suposar l'assumpció completa dins les llars de la cura de fills i filles i les persones grans dependents. L'externalització formal o informal de les cures va deixar de ser un recurs viable per minimitzar els efectes de la doble presència de les dones.

El mes de maig va començar la desescalada i es va estendre de forma irregular pel territori. Des de llavors s'han anat succeint de forma continuada períodes d'imposició i

¹ La doble presència és un concepte per a descriure les dificultats de les dones per compaginar el treball remunerat fora de la llar amb el treball de cura no remunerat a l'esfera privada.

de relaxació de les mesures restrictives, segons la situació epidemiològica i assistencial. Les mesures han afectat especialment la mobilitat interna i entre comunitats autònomes, la restauració, els locals d'oci, les activitats culturals i el comerç.

Si bé s'han imposat mesures comunes a tota Catalunya, també s'han anat flexibilitzant o endurint de forma diferenciada a nivell municipal i comarcal, segons l'evolució de les onades de l'epidèmia a cada punt del territori. Els territoris amb pitjors dades epidemiològiques han vist encara més limitada la seva activitat econòmica i social.

II. La pandèmia des d'una mirada feminista

El món del treball i la COVID-19

Les mesures en l'àmbit laboral, ja sigui per tancament temporal, tramitació d'ERTOs o adopció del teletreball, han canviat dràsticament les rutines i el funcionament de les empreses i organitzacions. Això va ser especialment intens durant els mesos de confinament domiciliari de la primera onada, en què només van mantenir l'activitat les ocupacions considerades essencials i, més endavant, les que no podien teletreballar.

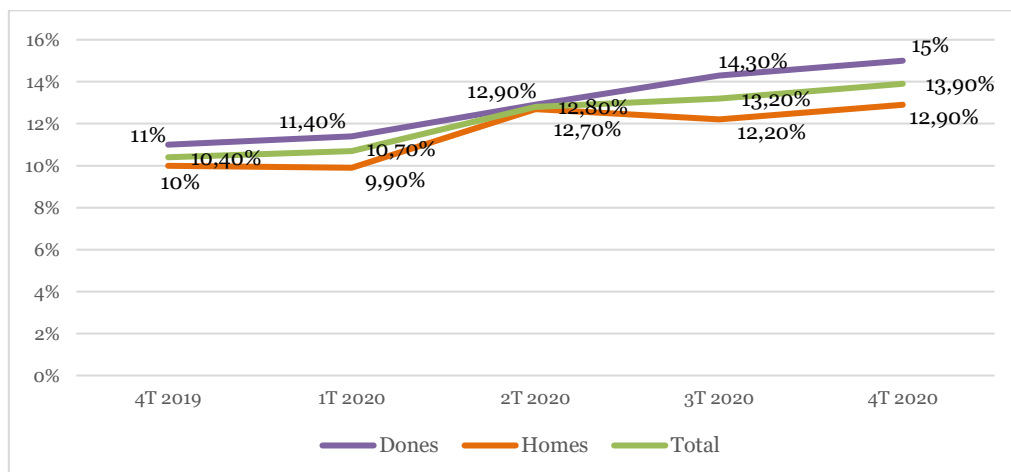
La major vulnerabilitat estructural de les dones en el mercat de treball permetia augurar des de l'inici de la crisi un fort retrocés en termes d'accés, condicions i promoció laboral. Des de l'inici de la crisi econòmica persones expertes han assenyalat que les dones tindrien més probabilitats de perdre la feina, fins i tot treballant en sectors similars i tenint els mateixos nivells de formació (Hupkau, 2020). I no només això, sinó que s'espera que tinguin més dificultats i que necessitin més temps per reincorporar-se al mercat de treball (Solanas, 2020).

Per entendre l'impacte que està tenint aquesta crisi en la situació de les dones en el món del treball, cal revisar el punt de partida. La seva participació en el mercat de treball era ja menor que la dels homes abans de la crisi (Observatori de la Igualtat de Gènere, 2020): la taxa d'activitat de les dones l'any 2019 a Catalunya era del 57%, (un 9,4% menys que els homes) i la taxa d'ocupació del 50,4% (9 punts menys que els homes). La taxa d'atur femenina era, seguint una tendència històrica, també superior a la masculina. Concretament, la taxa d'atur femenina era de 11,5%, respecte el 10,6% masculina (una diferència d'11 punts).

L'any 2020 ha finalitzat amb 497.611 persones aturades registrades a les oficines de Treball a Catalunya, el 55% de les quals són dones (Observatori del Treball i el Model Productiu (2021b)). Tot i seguir havent-hi més dones que homes en situació d'atur, l'augment interanual de la taxa d'atur a Catalunya ha estat més gran per als homes que per a les dones en aquest 2020: un 24,8% respecte al 32,5%.

En aquest punt convé destacar que les taxes d'atur masculí i femení ha anat variant de forma diferent al llarg del 2020. Les dades d'atur recollides per l'Enquesta de Població Activa, des del quart trimestre de 2019 i fins el quart trimestre de 2020, mostren un augment més pronunciat de la taxa d'atur masculí que del femení a l'inici de la pandèmia fins el segon trimestre de 2020. Després es va produir un lleu descens de l'atur masculí i, a continuació, va tornar a augmentar però de forma més suau. Per contra, l'atur femení no ha tingut una variació tan dràstica, però no ha deixat d'augmentar de forma sostinguda des de l'inici de la pandèmia, superant l'augment de l'atur masculí en el darrer trimestre del 2020.

Taula 1. Evolució de la taxa d'atur per gènere. Catalunya (4t trimestre 2019- 4t trimestre 2020)

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Idescat, amb dades de l'enquesta de població activa de l'INE, 2020.

Aquesta tendència es podria explicar perquè les dones estan sobrerrepresentades en algun dels sectors com el turisme, l'hostaleria i el comerç que es van veure forçats a tancar a l'inici de la pandèmia i que segueixen colpejats per les restriccions de les onades posteriors, sense haver pogut viure una recuperació estable de l'activitat. En canvi els homes estan sobrerrepresentats en sectors, com la construcció i la indústria, que van veure's fortament afectats al principi, especialment durant el confinament domiciliari de la primera onada, però que estan vivint una recuperació de l'activitat més ràpida i estable. Està per veure com seguiran evolucionant aquestes taxes i quin serà l'impacte a llarg termini en termes d'ocupació per a les dones i els homes.

El gènere no és l'única variable que convé analitzar quan parlem de desocupació. La desocupació de les persones estrangeres està augmentat més pronunciadament que la de les persones amb nacionalitat espanyola. En el cas de les dones, la taxa d'atur de les nacionals ha augmentat un 21,6%, en comparació amb el 37,9% d'increment per les estrangeres (Observatori del Treball i el Model Productiu, 2021b).

Diverses veus també assenyalen que l'atur encara no s'ha disparat per l'allargament dels ERTO. En finalitzar el 2020, hi havia 172.735 persones treballadores afiliades a la Seguretat Social en situació d'ERTO a Catalunya; de les quals 85.058 són dones i 87.677, homes. Segons dades de l'Observatori del Treball i Model Productiu (2021c) l'impacte dels expedients de regulació temporal d'ocupació (ERTO) és una mica superior entre les dones, atès que el 5,4% de les dones afiliades a la Seguretat Social es troben en ERTO en finalitzar l'any 2020, davant del 5% dels homes. Caldrà veure, doncs, quin és l'efecte de la fi d'aquesta mesura i en quina mesura es tradueix en un major augment de la desocupació femenina i masculina.

Una altra de les cares de l'impacte econòmic ha estat la disminució de l'oferta laboral. L'informe sobre la demanda i l'oferta de feina a Espanya d'Adecco i Infoempleo (2020) assenyalen que el volum d'ofertes de feina publicades en aquestes empreses durant els dos mesos posteriors a l'inici de l'estat d'alarma (entre el 15 de març i el 15 de maig) es va reduir de mitjana un 70% a tot l'Estat. I assenyalen Catalunya com un dels territoris

més afectats per aquesta reducció (-77,1%). Així doncs, les persones que ja estaven en situació d'atur abans de la pandèmia o ho estan ara, tenen menys oportunitats d'accedir o reincorporar-se al mercat de treball.

Respecte de 2019, la contractació s'ha reduït de forma molt significativa, concretament, un terç (-33,1%), representant una caiguda històrica. La contractació femenina s'ha reduït més que la masculina. Tot i haver-hi més dones desocupades, hi ha hagut una major contractació d'homes: els homes han signat el 52,8% de la contractació laboral i les dones, el 47,2% (Observatori del Treball i el Model Productiu, 2021).

La crisi econòmica derivada de la pandèmia té semblances però també particularitats en comparació amb crisis econòmiques anteriors, com la Gran Recessió del 2008. A diferència d'aquella crisi que va afectar greument sectors masculinitzats, com la construcció o la indústria, en aquest cas el sector diana ha estat un de feminitzat: el sectors serveis (Departament de Vicepresidència i d'Economia i Hisenda, 2020). Una mostra d'això és que el 73% de les persones aturades a finals del 2020 havien desenvolupat la darrera ocupació en els serveis (365.629) (Observatori del Treball i el Model Productiu, 2021b).

Una altra dada reveladora és que gairebé nou de cada deu dones treballadores a Catalunya treballa en aquest sector (86%) (Sandalinas, 2018). La lògica de la divisió sexual del treball explica el fet que les dones tinguin més sovint que els homes feines relacionades, directament o indirectament, amb les cures i l'atenció a persones. Així, les dones es dediquen en major mesura a sanitat i serveis socials (13,5%) i al comerç al detall (13%), i els homes, a la construcció (9,7%) i al transport (8,7%) (Observatori de la Igualtat de Gènere, 2020).

Les dones predominen en les ocupacions més inestables, en les contractacions temporals, a jornada parcial i que tenen, generalment, una menor remuneració. El 2019, en l'àmbit estatal, més de la meitat de la contractació temporal, el 51,31%, va ser femenina, mentre que la majoria de la indefinida, el 53,93 %, va ser masculina. Les dones també van ser contractades en major terme a jornada parcial i amb contractes fixes discontinus (66,67% i 67,45%, respectivament) (Observatorio de las Ocupaciones, 2020).

Arran de la crisi s'ha produït una major destrucció de l'ocupació més inestable. A Catalunya ha caigut amb més intensitat la contractació temporal (-33,5%) i l'ocupació parcial (-8,5%), dos formes de contractació més predominants entre les dones. Així, la taxa de parcialitat femenina s'ha situat en el 21,5%, 14 punts per sobre de la masculina (7,6%); i la taxa de temporalitat femenina ha assolit el 21,7%, 3,8 punts per sobre de la masculina (17,9%) (Observatori del Treball i Model Productiu, 2021a).

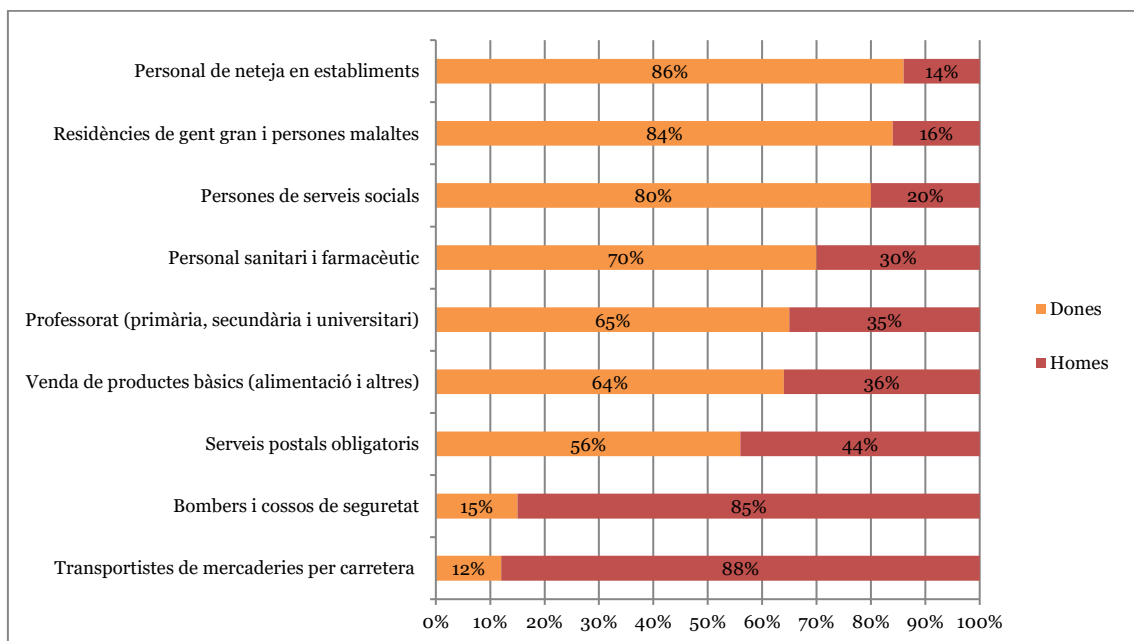
Quant al tipus d'activitat, les més afectades per aquest descens de la contractació han estat les treballadores assalariades de serveis de restauració (-66,2%), seguides per les treballadores de serveis personals (-60,6%), les venedores, excepte botigues i magatzems (-56,6%), les ajudantes de preparació d'aliments (-52,5%) i les professionals de la cultura i espectacle (-50,6%) (ibídem).

A primera línia

En el context de la pandèmia s'ha evidenciat més que mai la feminització dels treballs considerats essencials i el seu caràcter imprescindible. El període de confinament va obligar a haver d'identificar aquelles feines que no podien aturar-se perquè eren necessàries per a sostenir la vida quotidiana i que, com s'assenyalava abans, estan feminitzades. Són les dones qui han estat a l'avantguarda de l'emergència sanitària, donant resposta a les necessitats més bàsiques de la població.

L'estimació de persones ocupades en primera línia de la Covid-19 feta per la Cambra de comerç de Barcelona (Gràfic 1) és una mostra d'aquesta feminització. Ara bé, aquest gràfic també demostra una segregació per gènere entre les tasques considerades pròpiament essencials ja que els cossos de seguretat i de bombers, així com el transport de mercaderies per carreteres estan altament masculinitzats.

Gràfic 1. Estimació de les persones ocupades en primera línia de la COVID-19 segons gènere. Catalunya 2020

Font: Elaboració pròpia a partir de l'informe *L'impacte de gènere de la Covid-10 en dades* (2020, Institut Català de les Dones) i de l'estimació feta per la Cambra de Comerç de Barcelona, dades del cens de 2011 (abril del 2020).

Les treballadores d'aquests sectors també han patit l'impacte de la pandèmia de forma molt severa. Tot i que no s'han trobat amb una disminució de l'activitat o la contractació, ans al contrari, s'han trobat amb un augment molt acusat de la pressió, la inseguretat i l'estrès en el context laboral.

Aquests treballs són també els que han estat més exposats al contagi, tal com s'ha evidenciat en el cas de les treballadores de la salut (Wenham et al., 2020b). Segons dades de l'Enquesta de Població Activa (EPA) del 7 de maig de 2020, les dones representen el 66% del personal sanitari, arribant al 84% del personal d'infermeria. A l'Estat Espanyol l'*Informe sobre la situació de COVID-19 en personal sanitari a Espanya*, publicat el 7 de maig de 2020, assenyala que les dones representaven el 76% dels casos de COVID-19 entre al personal d'aquest àmbit (ISCIH, 2020).

Tot i no rebre tanta atenció mediàtica, les cuidadores de persones dependents a domicili han estat tan exposades al virus com el personal sanitari, amb una taxa del 16,3% i 16,8%, respectivament, tal com demostra la quarta entrega de l'estudi de seroprevalença del Ministeri de Sanitat espanyol (desembre 2020). Després del personal socio-sanitari i les cuidadores a domicili, és el personal de neteja (13,9%) i el personal de les residències (13,1%) els col·lectius que presenten una prevalença significativament més gran que la mitjana de la població (9,9%). El mateix estudi també mostra una diferència significativa en la presència d'anticossos (IgG) entre les persones amb nacionalitat espanyola i les de nacionalitat estrangera: un 9,9% i un 13,1%, respectivament (Borraz & Remacha, 2020).

La major exposició de les treballadores de serveis essencials no sempre ha anat acompanyada de mesures de protecció adients ni suficients. Tal com mostra l'informe COTS publicat en el context de la pandèmia (Salas-Nicás et al., 2020), gairebé 1 de 4 quatre treballadors/es de serveis essencials (73,5%) va haver de treballar durant la primera onada de la pandèmia sense mesures de protecció. Les ocupacions que més es van trobar en aquestes situacions són, en primer lloc, el personal sanitari i, lleugerament en menor grau, el personal de botigues d'alimentació i productes bàsics i el personal de neteja.

A banda del risc de contagi i la desprotecció, també han estat exposades a una alta pressió, especialment durant l'època de confinament. L'informe mostra que les situacions d'alta tensió a la feina, definides per l'exposició a una alta exigència i a un baix control, han estat majors per a les dones (7 punts per sobre que els homes) i els treballs manuals (13,8 punts per sobre que els treballs no manuals). Una mostra d'això és que, 1 de cada 7 treballadors/es en sectors considerats essencials (14,2%) va anar a treballar durant la primera onada de la pandèmia amb símptomes, com la febre, tos, dificultat respiratòria o malestar general. Aquesta xifra és encara més gran (18,2%) en els casos en què el salari no cobria les necessitats bàsiques (ibídem), probablement, per la necessitat de posar en risc la pròpia salut i la d'altres persones per tal de no perdre la feina.

Totes aquestes qüestions han tingut un impacte en l'estat de salut general de les persones treballadores i, en especial, de les dones en situació de pobresa i de les més joves. La mateixa enquesta posa de relleu que són més les dones que identifiquen un empitjorament de la seva salut des del decret de l'estat d'alarma a la primera onada que homes (41,6% respecte al 31,9%). I han tingut més problemes d'insomni: la meitat de les dones enquestades (49,9%) manifesta haver dormit malament moltes vegades o sempre durant l'últim mes (en comparació amb el 33,8% dels homes).

La salut mental també es va veure afectada a causa del confinament. El risc de mala salut mental també es va identificar notablement superior en dones que en homes

(63,8% en comparació amb el 46,8%), així com el consum de fàrmacs tranquil·litzants/sedants o somnífers (27,4% davant del 15,9% en homes) o d'analgèsics opioides (10,9% respecte el 8,5%). En tots els casos exposats, tant pel que fa a l'estat de salut general com la salut mental, la no cobertura de les necessitats bàsiques amb el salari va agreujar aquestes situacions (ibídem).

Malgrat que la importància dels treballs essencials ha gaudit d'un major reconeixement a l'inici de la pandèmia, les treballadores que s'hi dediquen no han estat compensades amb la millora corresponent de les seves condicions laborals. Al contrari, les poques ajudes que han rebut han seguit reproduint un important biaix de gènere i de classe. Un exemple d'això és la paga extra que la Generalitat de Catalunya va oferir al personal del sistema públic de salut i de residències pel sobreesforç exercit després de la primera onada de la pandèmia. El volum de les compensacions depenia de la categoria professional, per la qual cosa el personal d'infermeria, el qual va estar més exposat, més feminitzat i amb unes pitjors condicions laborals de partida, va tenir recompenses menors que el col·lectiu de metges i metgesses.

Les essencials invisibles

Malgrat formar part dels treballs essencials, un dels col·lectius més invisibilitzats i afectats per aquesta crisi sense precedents han estat les treballadores de la llar i la cura. L'estat espanyol és el segon país de la Unió Europea amb més treballadores de la llar (Ministerio de Trabajo, Migraciones y Seguridad Social, 2019).

A tot l'estat hi ha 410.000 treballadores de la llar i la cura a domicili donades d'alta a la seguretat social, el 96% de les quals són dones i el 42% són estrangeres. Segons les estimacions de Caritas (2019) la xifra de l'economia submergida podria arribar al 70%. És a dir, s'estima que hi ha un gruix molt important de treballadores a l'economia submergida sense cap tipus de protecció social i que tampoc no s'ha pogut acollir a les ajudes específiques per a aquest col·lectiu en el context de la pandèmia.

Aquesta crisi està agreujant unes condicions que ja eren precàries i un marc jurídic escassament protector (Moré, 2020). Convé recordar que l'Estat Espanyol no ha ratificat el conveni 189 de la OIT i les treballadores de la llar i la cura tenen un règim de cotització a la Seguretat Social que no garanteix els mateixos drets que la resta de persones treballadores: se'ls pot finalitzar el contracte sense haver de justificar cap causa per a l'acomiadament (acomiadament per desistiment) i no se'ls reconeix el dret a subsidi per desocupació. Tampoc estan cobertes per la llei de prevenció de riscos laborals, tot i l'alta exposició al risc de contagi que han experimentat.

Com assenyala l'OIT (2020b), en contextos de crisi, el treball informal tendeix a créixer, per la qual cosa es pot esperar un augment del nombre de treballadores de la llar sense contracte arran de la pandèmia. El que ja s'ha detectat és una baixada molt significativa del nombre d'afiliades d'aquest sector. A finals de 2020 l'afiliació femenina en el règim especial de la llar a Catalunya ha caigut més del doble (-4,7%) respecte l'any anterior que l'afiliació femenina general (Observatori del Treball i Model Productiu, 2021c).

Per això, esdevé prioritari posar el focus en el suport i protecció de les dones migrades, les quals estan sobrerepresentades a l'economia submergida i entre les persones en situació irregular, a més, de suportar la major càrrega del treball no remunerat (OIT, 2020b). Han estat altament exposades al risc de contagi, per ocupar llocs de treballs a primera línia en els àmbits sanitari o de cura de persones, i s'han vist encara més desprotegides en situacions de violència o de pèrdua de feina a causa de les mesures de confinament imposades. Especialment preocupant és i ha estat la situació de les dones en situació administrativa irregular i treballant, sense contracte, com a internes.

El treball a distància és teletreball?

Una altra de les particularitats d'aquesta crisi econòmica és la irrupció forçada i no planificada del teletreball com a modalitat de treball preferent (Departament de Vicepresidència i d'Economia i Hisenda, 2020). Farré et al. (2020) demostra una major taxa de teletreball entre les dones que entre els homes durant el confinament. Tanmateix, aquesta taxa també varia en funció del nivell educatiu, augmentant significativament en homes i dones amb estudis universitaris i en ocupacions com directors/es, gerents, professionals o tècnics/ques (Salas-Nicás et al., 2020).

La digitalització del treball ha tingut com a conseqüència l'augment de la bretxa digital de gènere, especialment en aquelles llars amb dificultats d'accés a internet i als dispositius electrònics, augmentant encara més les desigualtats en l'accés o el manteniment d'una feina entre les pròpies dones (Instituto de la Mujer, 2020).

La feminització del teletreball és una qüestió que cal explorar amb deteniment. El Centre d'Estudis d'Opinió (CEO, 2020) va publicar els resultats d'una enquesta en línia sobre l'impacte del confinament decretat arran de la pandèmia de la COVID-19 en els usos del temps, el treball productiu i les relacions familiars a Catalunya. L'informe també demostra que durant el confinament les dones van treballar únicament a distància des de casa en major terme que les homes (52,4% i 38,4%, respectivament), malgrat que també manifestaven més que era la primera vegada que ho feien (64,3% i 56,2%, respectivament). Dit d'una altra manera, tot i que abans de la pandèmia sembla que les dones teletreballaven menys que els homes, durant el confinament van adoptar més aquesta forma de treball (CEO, 2020). Si bé l'estudi no n'especifica els motius, la necessitat de conciliar la feina amb una demanda creixent de cures en l'àmbit familiar podria ser un dels factors que expliqués aquestes tendències. En aquell període les escoles i els centres de dia per a la gent gran van estar tancats.

Les dones van teletreballar més durant el confinament i sembla que van trigar més a tornar a la feina presencial en el període de desescalada que els homes (Funcas, 2020). Cal tenir en compte que durant la desescalada de després de la primera onada, els centres educatius van seguir tancats, per la qual cosa el relaxament de mesures no va anar acompanyat d'una disminució de la demanda de cures a la llar. La sociòloga Sara Moreno al II Congrés Internacional per a l'Erradicació de les Violències Masclistes (Institut Català de les Dones, 2020), va anomenar efecte fugida la sortida dels homes de la llar quan hi ha augment de cura.

Una altra de les qüestions a destacar de l'enquesta del CEO (2020) és l'allargament de la jornada laboral de les dones. Gairebé un terç de les dones enquestades que teletreballaven afirmen haver treballat més hores de les que treballaven abans (8,6 punts més que els homes), mentre que són els homes els que més han mantingut la seva jornada igual que abans del confinament (11,3 punts per sobre que les dones).

Les mesures preses, com el tancament d'escoles, han tingut uns efectes directes i indirectes diferents en homes i dones, ja que les dones han assumit la major part de la cura informal en l'àmbit familiar i, conseqüentment, això pot haver limitat encara més les seves oportunitats laborals i econòmiques (Wenham et al, 2020a). L'assumpció d'aquesta càrrega addicional ha disminuït la seva productivitat i ha augmentat les seves probabilitats de sol·licitar excedències o de no ser tingudes en compte per a promoure's professionalment (Power, 2020).

Sara Moreno (Martí, 2020) assenyala que durant la primera onada no hi va haver teletreball, sinó un treball a distància obligat i imposat, el qual va fer més palès que mai la dificultat de compaginar el treball remunerat i el no remunerat en un sistema econòmic altament productivista. Moré (2020) reformula el concepte clàssic de doble presència de Laura Balbo (1978) i proposa parlar de "doble presència simultània", pel fet que els dos treballs van haver de realitzar-se de forma simultània i en els mateixos espais.

El treball que mai cessa

L'Organització de les Nacions Unides ja alertava a l'inici de la pandèmia, d'un augment del treball de cures no remunerat a causa el tancament dels centres escolars, la demanda creixent de cura de gent gran i la saturació del sistema sanitari (ONU, 2020). Tal com assenyala Lewis (2020), el tancament dels centres escolars i el confinament han traslladat la cura dels infants en l'àmbit del treball remunerat (llars d'infants, escoles, cuidadores,...) al del treball no remunerat (l'àmbit familiar). I s'hi ha d'afegir també la cura de persones grans.

El model de cures a l'Estat espanyol és particularment "familista", és un dels estats d'Europa que més delega la gestió de les cures a la família (Bettio i Plantenga, 2004). Per ser més exactes, més que en la família en conjunt, aquest treball recau en les dones. Això es deu a la persistència dels rols de gènere tradicionals i a la participació econòmica de les dones en el mercat de treball d'una forma més parcial, flexible i més mal pagada (Power, 2020).

Les enquestes en els usos del temps demostren la sobrecàrrega de treball que experimentaven les dones ja abans de la pandèmia per fer front a les responsabilitats quotidianes. Els resultats de l'última enquesta a Catalunya mostren que són les dones qui més temps social diari destinaven a la llar i la família: 3 hores i 54 minuts de mitjana en un dia, amb una diferència de quasi 2 hores de mitjana respecte als homes (IDESCAT, 2011).

Les enquestes realitzades durant el confinament indiquen que hi va haver un augment de la dedicació a les tasques de la llar i la cura en aquest període (Ideara SL, 2020; Farré et al., 2020). Tanmateix, tal com demostra l'estudi de Oxfam Internacional

(2020), aquest increment de la càrrega de treball no s'ha distribuït de forma equitativa, ni tant sols entre les dones. En països de renda alta, les dones de grups ètnics i minoritaris han assumit un major volum de treball de la llar i de cures no remunerat que les persones blanques. Això s'explica pel fet que tenen més probabilitats de viure en situació de pobresa, en famílies nombroses dins de llars multigeneracionals i de tenir menys accés a serveis de salut i a les llars d'infants.

En aquest punt, és interessant preguntar-nos pel paper dels homes en aquest període en què les tasques de cura s'han fet més visibles i palpables que mai. El tancament dels centres escolars va fer augmentar el temps que les famílies havien de dedicar a la cura d'infants. I han estat les dones qui majoritàriament han assumit aquesta càrrega de feina diària. De les persones que declaren haver-se ocupat de les responsabilitats escolars de les criatures durant el confinament domiciliari, el 64,2% són dones i el 35,4%, homes (Institut Català de les Dones, 2020).

L'estudi de Farré et al. (2020) analitza l'impacte de les mesures de contenció en el repartiment dels treballs en parelles heterosexuales amb criatures i conclou que la crisi de la Covid-19 va reforçar, a curt termini, les desigualtats de gènere tant en el treball remunerat com en el no remunerat. Pel que fa al treball no remunerat, indica que tot i que els homes van augmentar la seva dedicació a les tasques de cura d'infants i de la llar, les dones van continuar assumint-ne el pes més gran. I apunta a una segregació més gran de les tasques: la participació dels homes va ser menor en la neteja de la llar o la roba, mentre que es van dedicar en major terme a les tasques de reparació i la compra. Pel que fa a aquest últim punt, no es pot obviar el fet que durant el confinament una de les poques activitats permeses fora de la llar, a banda de treballar, era la compra de productes essencials.

El que no s'ha estudiat amb tant deteniment és com han viscut el període de confinament les famílies monoparentals. A l'Estat Espanyol, 1 de cada 10 llars (10,1%) són monoparentals i el 80% d'aquestes estan encapçalades per dones (INE, 2019). Aquestes llars no només tenen més dificultats per conciliar, sinó que sovint depenen d'una sola font d'ingressos: el salari de la mare, en la major part dels casos (Departament de Vicepresidència i d'Economia i Hisenda, 2020). Durant el confinament les tensions entre el treball remunerat i la cura no remunerada es van aguditzar encara més.

L'augment de la càrrega de treball de cures no remunerat té i ha tingut conseqüències reals per a la salut, la seguretat econòmica i el benestar de les dones i les seves famílies, com majors nivells d'ansietat, depressió, sobrecàrrega de feina, aïllament o malalties físiques (Oxfam Internacional, 2020). Les dones demostren haver tingut un pitjor estat d'ànim durant el confinament que els homes: manifesten haver patit més nervis, ansietat, tensió, desànim, tristesa, intranquil·litat i apagament que ells. Per contra, els homes expressen en major terme haver estat molestos i enfadats (Institut Català de les Dones, 2020).

La majoria d'estudis publicats es van centrar en el període de confinament domiciliari perquè va significar un període del tot extraordinari i una transformació radical de l'organització quotidiana dels temps i dels treballs. Tanmateix, convé seguir estudiant com la pandèmia està agreujant les desigualtats en la distribució de les cures entre l'Estat, els homes i les dones. Si bé la reobertura de les escoles al setembre va permetre

a les famílies tornar a una certa normalitat, aquesta normalitat s'ha hagut d'interrompre al llarg del curs.

En el context actual, quan es confirma que hi ha algun alumne positiu en un grup classe tots els seus companys i companyes han de fer un període d'aïllament per contacte. Això obliga a moltes famílies a haver de reviure una versió curta del primer confinament i a reorganitzar o aturar la seva activitat laboral, si poden, per estar amb les criatures a casa durant 10 dies. El més problemàtic és que l'Estat no ha aprovat cap permís retribuït específic per a la cura d'un infant en aïllament que no tingui la Covid-19. És una mostra més que la cura no se situa com un pilar central i un treball ineludible a la nostra societat. La pandèmia segueix així evidenciant els dèficits del sistema de provisió de cures i l'omissió de responsabilitat per part de l'estat.

Aquesta ommissió acaba traslladant aquesta responsabilitat sobre les dones, ja que són les que es queden normalment a casa per a passar el període d'aïllament amb les criatures. Segons una enquesta realitzada per l'associació *Malas Madres* (Saldaña, 2021), la manca de protecció les obliga a utilitzar dies de vacances (74%), a agafar una excedència (21%) o a fer una reducció completa de jornada (11%), les dues últimes sense remuneració. És a dir, es veuen obligades a assumir aquesta cura a canvi de pèrdues professionals i econòmiques.

La pobresa en femení

L'anterior crisi del 2008 ja va evidenciar que la pobresa té rostre de dona i que les dones acostumen a pagar més car l'augment de les desigualtats que els homes. Les crisis econòmiques afecten més les dones perquè, en general, cobren menys, estalvien menys, tenen llocs de feina més inestables i viuen més a prop del marge de la pobresa (ONU, 2020).

Les estimacions de l'Eurostat publicades el desembre de 2020 adverteixen que la crisi econòmica augmentarà encara més les desigualtats socials perquè la major pèrdua d'ingressos es concentra en els col·lectius ja vulnerables, com les persones joves i les que tenen contractes temporals. Aquesta pèrdua d'ingressos, per pèrdua de feina; suspensió temporal del contracte o ERTO; o reducció de jornada, és també més gran per a les dones, ja que tenen una major representació en els sectors més colpejats.

Caldrà veure quin és l'impacte d'aquesta crisi a llarg termini, però el que ja sabem és que partim d'un context fràgil i preocupant, impregnat encara de les dures seqüeles econòmiques i socials de l'anterior crisi. A Catalunya, segons el llinar català, la taxa de risc de pobresa el 2019 de les dones era del 20,7% (2,4 punts més que la masculina). Això significa que 1 de cada 5 dones es trobava a l'inici de la pandèmia en una situació d'escassetat material. A més, el 52,1% de les dones tenien dificultats (certa dificultat, dificultat o molta dificultat) per arribar a final de mes, en comparació amb el 49,5% dels homes (IDESCAT, 2019). Les persones migrades i les llars monoparentals, a més, presenten taxes de pobresa encara més altes.

Segons els càlculs d'Oxfam Intermón (2021), en l'àmbit estatal, la caiguda del PIB del 11,4% el 2020, i l'increment de la desocupació, ha fet incrementar la pobresa relativa des del 20,7% fins el 22,95% del total de la població. Això significa que hi ha un milió

de persones més per sota del llindar de la pobresa (persones amb ingressos inferiors al 60% de la renda mitja anual, estimada en uns 24 euros al dia, 8.739 € anuals).

El mateix estudi assenyala que Catalunya, arran de la pandèmia, ha patit un increment del 11,7% en el número de persones per sota del llindar de pobresa. En termes absoluts, representa la tercera comunitat autònoma de l'estat amb un augment més alt de persones en aquesta situació, concretament, 119.717 persones més.

Segons un informe del Joint Research Centre (Ibar, 2020), només el primer trimestre de l'any 2020, quan la pandèmia va esclatar, la renda de les famílies va disminuir un 3,3%. Aquest impacte fa referència a poc més de dues setmanes de confinament dur (l'estat d'alarma va entrar en vigor el 14 de març). En comparació amb la resta de països d'Europa, l'estat espanyol és on les famílies van perdre més diners i és també un dels països en què ha dedicat menys recursos a estimular l'activitat econòmica i reduir l'atur, limitant la seva capacitat per neutralitzar els efectes de la crisi a les llars.

La caiguda dels ingressos i les escasses oportunitats laborals ha obligat moltes persones a buscar ajudes i suport econòmic. Ja abans de la pandèmia, el *III Informe sobre los Servicios Sociales en España* (Consejo General del Trabajo Social, 2019) assenyala que el perfil majoritari de la persona usuària de serveis socials era una dona, de nacionalitat espanyola, amb estudis secundaris, amb càrregues familiars i amb cert grau de cronicitat en les intervencions socials d'aquest o d'altres sistemes de protecció.

Els serveis socials d'arreu del territori han viscut períodes de desbordament des de l'inici de la pandèmia, arran de l'increment en la demanda d'ajudes econòmiques. Segons dades oficials de l'Ajuntament de Barcelona (2020) el balanç de les atencions fetes des dels Serveis Socials municipals durant els dos primers mesos des de l'inici del primer estat d'alarma (entre el 16 de març i el 14 de maig), va ser d'un total de 34.385 persones. Es tracta d'una xifra força elevada si es té en compte que durant tot l'any 2019 es van atendre unes 90.000 persones.

Convé destacar que al voltant del 17% d'aquestes no havien anat mai abans als Serveis Socials o bé feia més d'un any que no ho havien necessitat. Un 72% de les persones ateses van ser dones i les demandes majoritàries anaven destinades a sufragar despeses d'alimentació i d'habitatge: el 80% demanaven ajuda per a aliments i un 20% per poder pagar el lloguer (Solanas, 2020). Pel que fa només al repartiment d'àpats, des dels diferents serveis d'alimentació municipals de la ciutat i d'altres que es van posar en marxa amb la col·laboració de diverses entitats socials, es va produir un increment del 192% en el total d'àpats servits cada dia.

Arran de la pandèmia, s'ha detectat la irrupció de nous perfils de persones usuàries que han vist limitada la seva capacitat per fer front a les despeses quotidianes. Segons el Instituto Nacional de Administración Pública (2020) una part important d'aquestes són persones que depenien totalment o en gran part d'una font d'ingressos a l'economia informal o submergida i que no s'ha pogut acollir a mesures com els Expedients de Regulació Temporal d'Ocupació (ERTO). També s'han trobat amb la necessitat d'acudir a Serveis Socials persones que estaven en ERTO però que van deixar de rebre ingressos de cop pel retard del Govern estatal en els pagaments.

Finalment, una altra de les problemàtiques que es preveu que s'agreugi amb aquesta crisi és la precarietat i l'exclusió residencial dels sectors més vulnerables de la població. El dret a l'habitatge ha estat un dels més vulnerats de forma generalitzada i flagrant els darrers anys. Només el 2019 a Catalunya 12.446 famílies van perdre la seva llar (sense tenir en compte les 'expulsions invisibles' per pujada abusiva del lloguer o no renovació dels contractes, entre altres) (ECAS, 2020). El sobreesforç que suposa pagar el lloguer fa que moltes famílies es vegin empeses a rellogar habitacions, a ocupar o a viure en situació d'infrahabitatge. La situació a Barcelona i l'àrea metropolitana, és especialment preocupant. Posant-hi xifres, el 42,7% de les persones que viuen de lloguer a la capital destinen més del 40% dels seus ingressos al lloguer i als subministraments bàsics, representant una de les taxes de sobreesforç més altes d'Europa (Consell Econòmic i Social de Barcelona, 2019).

Caldrà veure si l'aprovació de la Llei 11/2020 de regulació dels lloguers permet limitar de forma efectiva i duradora la tendència a l'alça en el preu del lloguer a llarg termini, així com si es prenen mesures per a enfortir l'habitatge social i prohibir els desnonaments de famílies en situació de vulnerabilitat.

III. Marc metodològic

En aquest capítol es presenta el marc metodològic de la recerca, les fases de l'estudi, les tècniques d'investigació utilitzades, la mostra i el període temporal durant el qual s'ha portat a terme la recerca.

L'objectiu general plantejat en el marc de l'estudi ha estat analitzar l'impacte de la crisi econòmica derivada de la pandèmia de la Covid-19 sobre la situació de les dones, especialment en l'àmbit laboral, la disponibilitat d'ingressos i l'organització de les cures, per tal de comptar amb informació suficient que permeti el disseny d'intervencions adequades per a l'empoderament de les dones en el nou context, des d'una perspectiva de gènere.

Aquest objectiu general es concretava en els següents objectius específics:

- OE.1.1. Conèixer els perfils sociodemogràfics i la situació laboral i econòmica de les dones participants a programes seleccionats de SURT, Prohabitatge i Intermedia per així conèixer l'impacte de la conjuntura econòmica en l'activitat i l'ocupació femenines, i en la feminització de la pobresa.
- OE.1.2. Analitzar la qualitat de la ocupació de les dones al mercat de treball remunerat en temps de crisi i contrastar la informació amb períodes anteriors, per tal de detectar possibles variacions que afectin a la precarització del treball remunerat de les dones, amb atenció especial a les ocupacions denominades "essencials" durant l'estat d'alarma.
- OE.1.3. Recollir i analitzar les estratègies de les llars per afrontar la crisi, i analitzar la dimensió de gènere en relació a aspectes com els usos del temps de les dones en període de crisi econòmica, la distribució de les tasques de cures entre els membres de la unitat de convivència, la doble presència i l'organització del temps de teletreball.
- OE.1.4. Recollir i visibilitzar les experiències directes de les dones en període de crisi econòmica, tant si estan en situació de desocupació i volen iniciar un procés d'inserció laboral, com si tenen una feina remunerada, en relació a aspectes com els motius de cerca d'ocupació o la qualitat d'aquesta, les expectatives i el grau de satisfacció.
- OE.1.5. Visibilitzar les actuacions de les entitats d'atenció social i els dispositius d'inserció laboral durant l'estat alarma, i immediatament després, per tal d'identificar estratègies futures d'intervenció que responguin a les necessitats de les dones en el nou context.

Consideracions metodològiques

Per tal d'assolir els objectius plantejats, l'enfocament metodològic emprat ha estat de tipus qualitatiu. La recerca qualitativa facilita la comprensió de la realitat tenint en compte la seva complexitat i els seus diversos significats. Permet aproximar-nos i conèixer els fenòmens a partir del relat dels subjectes protagonistes, per la qual cosa les experiències personals hi prenen un paper molt significatiu. Les veus i les experiències de les dones i de les professionals recollides al llarg del treball de camp aporten informació significativa i rellevant per entendre les conseqüències per a dones usuàries de serveis i programes del tercer sector de la crisi generada per la pandèmia i presenten diversos escenaris possibles, tanmateix, en cap cas és una informació estadísticament representativa de la realitat.

La recerca incorpora la perspectiva de gènere com a principi fonamental i transversal. La realitat social en general, i la realitat de les dones en particular, no són neutres en relació al gènere. El gènere, entès com una construcció social, històrica i transversal, estructura la societat i és un element clau i imprescindible en l'anàlisi de qualsevol realitat social. En aquest sentit, la introducció de la perspectiva de gènere en l'estudi de l'impacte específic que té i tindrà la pandèmia per a les dones és imprescindible i permet obtenir informació més completa sobre la seva realitat.

És important apuntar que les relacions de gènere no es donen en el buit, sinó que travessen tot l'entramat social i s'articulen de forma permanent amb altres relacions socials de classe, ètnia, origen, orientació sexual, identitat de gènere, edat, etc. Una anàlisi social que no tingui en compte la interacció de totes aquestes relacions de poder no té en compte totes les dones en la seva diversitat i, per tant, és una anàlisi parcial i incompleta. Per assegurar, doncs, una anàlisi completa i exhaustiva de la realitat de les dones en el context de la pandèmia, la recerca ha tingut en compte una perspectiva interseccional, per tal de conèixer i analitzar de forma molt més detallada la diversitat d'experiències de les dones en el context d'una profunda crisi social, econòmica i de cura.

La combinació de la perspectiva de gènere i la mirada interseccional han permès analitzar amb precisió les diferents realitats individuals de les dones, connectant-les amb les estructures socials que ordenen la nostra societat.

Fases de la recerca

La recerca va començar el mes de setembre de 2020. La primer fase de treball va consistir en recopilar estudis i dades estadístiques, tan a nivell nacional com internacional, sobre l'impacte social i econòmic de la pandèmia en les dones. Aquesta cerca inicial va permetre dotar de contingut conceptual l'estudi i preparar la fase de treball de camp.

La segona fase de la recerca va ser el treball de camp, que es va dur a terme entre octubre i desembre de 2020. Per a la recollida de dades es van emprar tècniques de recerca qualitatives: el grup de discussió i l'entrevista semi-estructurada. Les entrevistes i els grups de discussió es van realitzar de forma presencial i telemàtica, garantint sempre les condicions de seguretat per tal d'evitar qualsevol risc de contagi.

Després, es van transcriure les entrevistes i grups de discussió, es van buidar en matrius d'anàlisi i es va procedir a l'anàlisi dels resultats. La redacció del present informe s'ha portat a terme durant el mes de desembre de 2020.

Tècniques de recerca

A continuació es presenten breument les tècniques de recollida d'informació emprades en el treball de camp:

- **El grup de discussió:** és una tècnica d'investigació qualitativa que adopta la forma d'una discussió oberta basada en una guia de preguntes, amb la finalitat d'obtenir percepcions i idees sobre un tema d'interès a partir de la comunicació entre els i les participants. És una tècnica focalitzada en la mesura que incorpora una discussió col·lectiva entorn d'un nombre reduït de qüestions. I és també interactiva en tant que la informació generada sorgeix de les dinàmiques de grup entre els i les participants. Aquí és precisament on resideix el potencial més gran dels grups de discussió com a instruments de recerca. Durant la seva conducció, els i les participants comparteixen i comparen, i en darrera instància, re-elaboren els seus punts de vista amb els de la resta d'integrants del grup. En aquest context, aquesta tècnica de recerca permet extreure informació sobre els posicionaments, les opinions i les experiències de les persones que participen en la discussió i les interaccions que es generen entre els i les participants.
- **L'entrevista semi-estructurada amb profunditat:** és una situació interactiva organitzada i planificada entre 2 o més persones. El principal objectiu de les entrevistes és generar informació detallada sobre una determinada realitat. Les entrevistes permeten obtenir informació sobre esdeveniments i aspectes subjectius de les persones: creences i actituds, opinions, valors i coneixements que, d'una altra manera, no estarien a l'abast de la persona investigadora. D'aquesta forma, les entrevistes amb profunditat,

per la intimitat que es crea entre la persona entrevistada i la persona entrevistadora, permeten accedir a informació difícil d'observar, possibilitant l'abordatge de vivències personals, creant un clima de proximitat, tranquil·litat i comoditat per a la persona entrevistada. A més, és una tècnica que per la seva flexibilitat permet aprofundir de forma personalitzada sobre els temes més interessants per a la investigadora, alhora que deixa marge perquè sorgeixin altres aspectes que a priori no s'havien considerat. D'aquesta manera, les entrevistes aporten gran riquesa informativa, atès el seu caràcter obert i pel fet de basar-se en les paraules i experiències de les persones entrevistades.

Selecció de la mostra

La mostra l'han configurada, per una banda, 24 dones migrades que participen en dos programes de Surt diferent. La selecció de les dones i dels programes participants la va fer l'equip de l'estudi. L'objectiu era posar el focus en la situació de les dones migrades pel fet que constitueixen un col·lectiu especialment vulnerable i sovint invisibilitzat.

- a) **Grup 1 – Usuàries del programa SADI (Itineraris d'Acompanyament a dones migrades):** el primer grup de discussió es va realitzar el 18 de novembre de 2020 amb dones participants del Servei d'Acompanyament a la Inserció Social i Laboral per a Dones Immigrades (SADI). El programa s'adreça a dones que es troben en situació d'irregularitat administrativa i que tenen càrregues familiars o situacions d'especial vulnerabilitat. En el grup hi van participar 13 dones, entre 25 i 55 anys, procedents del Marroc, Algèria, Nigèria, Colòmbia i la Índia. Algunes feia anys que residien a Catalunya, mentre que altres portaven aquí pocs mesos. La majoria de les dones estaven en situació administrativa irregular.

- b) **Grup 2 - Usuàries del programa Junes Tenim Cura:** el segon grup de discussió es va realitzar el 15 de desembre de 2020 amb dones participants del programa Junes Tenim Cura, adreçat a promoure l'autocura entre dones migrades. En el grup hi van participar 11 dones, entre 25 i 50 anys, procedents del Marroc, Pakistan, Bangladesh, Nepal, Geòrgia i la Índia. Totes elles tenien criatures al seu càrrec. Algunes feia anys que residien a Catalunya, mentre que altres portaven aquí pocs mesos. La majoria de les dones estaven en situació administrativa regular per reagrupament familiar.

Els grups de discussió amb les dones es va realitzar de forma presencial a la seu de Surt, respectant l'espai, el dia i l'horari en què habitualment es reuneixen els grups. A les dues sessions hi va estar present la tècnica referent del programa per tal de que les dones se sentissin més còmodes.

En general, els grup es van realitzar en un clima distès, respectuós i força participatiu. Tanmateix, convé destacar que el coneixement de la llengua castellana va condicionar el grau de participació de les dones, ja que algunes mostraven importants dificultats per expressar-se en aquesta llengua. Així, en general, les dones hispanoparlants o que parlaven més fluidament el castellà van tenir un rol més actiu durant el debat.

D'altra banda, al treball de camp de l'estudi també han participat 18 professionals que treballen a diferents programes i serveis de la Fundació Surt, la Fundació Intermèdia i l'associació ProHabitatge.

- a) Grup 1:** el primer grup de discussió amb professionals es va realitzar el 9 d'octubre de 2020. Hi van participar 7 professionals de programes d'atenció de la Fundació Surt. Els programes seleccionats van ser itineraris dirigits a dones migrades, dones gitanes, dones en situació d'exclusió social, treballadores sexuals, dones víctimes de tràfic d'éssers humans, i el programa d'intermediació amb empreses.
- b) Grup 2:** el segon grup de discussió amb professionals es va realitzar el 12 de novembre de 2020. Hi van participar 7 professionals de programes d'atenció de la Fundació Surt dirigits a dones en situació d'exclusió social, dones gitanes, dones emprenedores i dones víctimes de tràfic d'éssers humans i el programa d'intermediació amb empreses.
- c) Grup 3:** el tercer grup de discussió amb professionals es va realitzar el 4 de desembre de 2020. Hi van participar 5 professionals de programes d'atenció de la Fundació Surt dirigits a perceptores de la renda garantida.
- d) Entrevista 1:** la primera entrevista es va realitzar el 4 de desembre de 2020 amb 2 professionals de programes d'Intermèdia.
- e) Entrevista 2:** la segona entrevista es va realitzar el 8 de desembre de 2020 amb 1 professional de l'Associació ProHabitatge.

La participació a la recerca va ser, en tots els casos, voluntària. Les dades que s'han obtingut a través del treball de camp són confidencials i només s'utilitzaran en el marc d'aquesta recerca. Les i els professionals que hi van participar són coordinadores o tècniques dels següents programes:

Programa	Descripció
Obrint portes (Fundació SURT)	Obrint Portes és un programa d'atenció social i empoderament per a dones en situació de pobresa emergent, que han perdut les xarxes de suport i, per tant, viuen en risc d'exclusió. L'empoderament –personal i econòmic– és l'eix central del programa, amb l'objectiu principal d'acompanyar les dones a obtenir eines per viure amb la màxima autonomia i millorar, així, la seva qualitat de vida. Inclou itinerari de suport a la inserció, suport econòmic, pisos acollida, orientació ajudes, assessorament legal...)
SADI - Itineraris d'Acompanyament	El programa busca que les dones identifiquin la motxilla d'aprenentatges amb què compten, posin en valor aquest capital, coneguin la societat d'acollida i el mercat de treball i, així, adquireixin

a dones migrades	un millor posicionament per accedir-hi. El SADI ofereix suport integral a les dones, des d'atenció social a assessorament jurídic.
DIMO	Programa d'orientació i inserció laboral i empoderament per a dones que exerceixen o van exercir el treball sexual i que ha de suposar per a elles la possibilitat de desenvolupar les seves competències professionals, millorant la seva ocupabilitat, mitjançant el disseny personalitzat del seu projecte vital i professional i la seva posterior execució. S'anomena integral, per a poder oferir un ventall de recursos i serveis que permetin a les dones tenir opcions per millorar competències personals i/o tècniques i que els hi permetin decidir lliurement sobre les seves opcions de futur. L'enfocament del programa és molt ampli i permet ajustar el circuit a la dona de forma molt individualitzada i a mida de les seves necessitats.
Sororitat Trans	Espai de socialització entre iguals i suport mutu per a l'empoderament de les dones trans.
RAI	L'Itinerari de Recuperació, Apoderament i Inserció sociolaboral de dones víctimes de tràfic per a l'explotació sexual s'adreça a les afectades que decideixen continuar al país d'acollida, disposades a emprendre un viatge de recuperació, empoderament i inclusió a la societat i al món laboral formal. El RAI, fruit d'un conveni de col·laboració entre l'Ajuntament de Barcelona, SICAR cat i la Fundació Surt, té l'objectiu de treballar habilitats i competències que permetin a les dones recuperar-se, conèixer millor el seu entorn, orientar-se cap a una professió i apropar-se al mercat de treball.
Intermediació laboral	Programa de suport a les empreses en la gestió i difusió d'ofertes de treball, així com assessorament en el procés de acollida, seguiment i consolidació en el lloc de treball, gestió de pràctiques en empreses de les participants als programes, i iniciatives conjuntes de Responsabilitat Social Corporativa, voluntariat corporatiu i sensibilització en temes de igualtat d'oportunitats, violències masclistes i gestió de la diversitat.
Dones gitanes	Itineraris d'Acompanyament a dones gitanes del barri de la Mina.
Programes d'emprenedoria	Inclou programes integral de suport a les persones en risc d'exclusió que volen emprendre. L'objectiu és facilitar un centre de recursos de caràcter integral, que sensibilitza, informa, orienta, forma i assessora a persones emprenedores i que alhora impulsa noves iniciatives empresarials per generar activitat econòmica, aprofitant de les forces endògenes del territori, de les necessitats dels propis projectes assessorats i de la xarxa de contactes amb altres emprenedors, projectes i entitats del territori.
MAIS - Mesures Actives d'Inserció	Programa adreçat a persones perceptores de la renda garantida de ciutadania (RGC), amb especial atenció a les dones, aquelles en situació de violència masclista i les que tinguin responsabilitats familiars. L'objectiu és dissenyar amb les persones participants un pla individual d'inserció que en millori l'ocupabilitat i l'apropi al mercat laboral. Dins del MAIS, treballen diferents mòduls temàtics (com ara context laboral, mercat de treball i ocupacions, canals i eines de recerca de feina, formació en competències transversals i formació en noves tecnologies), per tal de proporcionar a la persona eines i estratègies. Així mateix, es potencien els itineraris de pràctiques en empreses i els processos de recerca de feina per tal que les persones puguin tenir oportunitats reals d'entrar al mercat laboral.

<p>Fundació Intermedia</p>	<p>Intermedia és una fundació sense afany de lucre que atén a persones, especialment que es trobin en situació de vulnerabilitat social i laboral, promoguda per Fundació IRES, Fundació Surt i Suara Cooperativa, amb una llarga trajectòria d'acció social per a la millora de l'ocupació. Està homologada com a agència de col·locació.</p> <p>Intermedia és una eina professional, de qualitat, solidària i responsable, per al desenvolupament personal i la millora de l'ocupació i l'ocupabilitat de les persones, és a dir, incrementar les possibilitats de trobar feina.</p>
<p>Associació ProHabitatge</p>	<p>L'Associació ProHabitatge és una entitat sense ànim de lucre i independent que porta treballant des de 1999. L'entitat disposa de programes d'inclusió residencials propis amb el propòsit de possibilitar l'accés a un habitatge digne i adequat a les persones i famílies que pateixen d'exclusió o vulneració residencial, i en especial a aquelles degudes a raons de gènere.</p>

IV. Les veus de les dones

Les dones participants al grup de discussió reconeixen que la pandèmia ha tingut una gran afectació a les seves vides i les perspectives de futur. La pandèmia ha augmentat la incertesa, la inestabilitat i, tal com diuen, ha fet que se'ls tanquessin moltes portes.

La inseguretat que ha generat aquesta crisi se suma a un context i un mercat laboral ja existent especialment hostil cap a les persones migrades. Les dones expliquen que ja els resultava difícil abans de la pandèmia accedir a una feina amb bones condicions laborals. En primer lloc, han trobat barreres com els estereotips i la islamofòbia, per exemple, en ser descartades d'ofertes laborals pel fet de portar mocador. En segon lloc, la manca de domini de la llengua, del castellà i també del català, també els han limitat els sectors on poden inserir-se. En el context de la pandèmia a aquestes dificultats s'hi han afegit de noves, com la por al contagi, entre d'altres.

Més enllà del contagi de COVID-19, relaten que la situació generada ha tingut conseqüències negatives per a la seva salut mental, com l'angoixa o la depressió, i els ha generat un major aïllament i sensació de soledat.

Formació i ocupació: portes que es tanquen

La majoria de dones participants no estava treballant en el moment en què es va realitzar el grup de discussió. Tanmateix, també una majoria de dones afirma que estava buscant feina en aquell moment.

Les dones participants declaren haver treballat com a cuidadores de persones grans i infants en domicilis, en petits comerços d'alimentació i com a cambreses el sector de la hostaleria, alguns dels sectors més afectats per la crisi actual. Hi ha dones participants que sí que tenien feina quan va començar la pandèmia, però per diferents motius relacionats amb aquesta la van perdre. En tots els casos, les condicions eren extremadament precàries: feines inestables, temporals i amb sous molt baixos. La majoria d'elles treballaven sense contracte, per la qual cosa no tenen dret a cap prestació per atur o ERTO.

Una de les dones relata amb duresa la seva experiència com a cuidadora interna durant el confinament domiciliari un cop decretat el primer estat d'alarma. Va haver de recloure's a la casa de la família que la contractava durant setmanes, sense poder sortir ni tenir contacte amb altres persones. Quan va començar la desescalada i estava permès sortir dels domicilis amb limitacions, a la situació d'aïllament se li va sumar la por a contagiar la persona gran de qui es feia càrrec, tal com descriu, una dura càrrega de responsabilitat i emocional. La por de les persones grans a ser contagiades per les seves cuidadores també va fer que algunes de les dones fossin acomiadades a l'inici de la crisi sanitària.

Les dones expliquen situacions i condicions abusives per part de les persones contractants que han empitjorat amb la pandèmia. Per exemple, algunes expliquen que

sovint no els paguen pel treball realitzat o els paguen molt poc, treballen més hores de les reglamentàries o els fan assumir la quota de la Seguretat Social si volen formalitzar la relació contractual.

"... moltes vegades en el treball en negre la gent abusa, i no paguen el que és, no paguen, els maltractaments, les condicions. (...) d'entrada ho tenim difícil i ara amb el confinament és pitjor".

Malgrat el malestar i la insatisfacció amb les condicions laborals, les dones expressen que la por a no trobar res millor o a acabar en una situació encara més precària els impedeix o dificulta renunciar a una feina o, fins tot, denunciar les situacions d'abús. En el cas de les internes, la por a no trobar una altra feina s'afegeix a la por a no trobar un sostre, ja que deixar la feina també suposa deixar la casa on viuen.

"Se't desperten una quantitat de pors que dius, déu meu, amb 52 anys mai he viscut aquest tipus d'experiència. I haver de passar per això... Que et diguin "ves-te'n de casa meua" i no saber a on anar. Això és molt dur".

Les treballadores de la llar no van ser les úniques perjudicades per l'inici de la pandèmia i les restriccions. Una altra de les participants treballava en un restaurant com a cambrera des de feia 3 anys, sense contracte, i també va ser acomiadada arran del tancament de l'hostaleria. Malgrat que durant la temporada d'estiu va ser reincorporada, la feina només va durar un mes i mig i les perspectives no han millorat des de llavors.

"(...) jo estava treballant 3 anys en un restaurant com a cambrera, em pagaven 400 € per 12 hores, ni festes ni res. (...) Sense contracte. Per aquest Covid, em van fer fora".

Per altra banda, de les dones participants que no tenien una feina remunerada a l'inici de la pandèmia, la majoria són reagrupades amb fills i filles a càrrec. Malgrat que la pandèmia ha aguditzat la seva necessitat de trobar feina per complementar els ingressos familiars i garantir el sosteniment de la família, comparteixen que en el context actual els està resultant encara més difícil inserir-se al mercat laboral.

Tot i que hi ha dones amb un nivell educatiu alt, totes comparteixen que els sectors en què tenen possibilitats d'inserir-se són molt limitats i precaris: la neteja, la cura d'infants o de gent gran, l'hostaleria... A banda que les males condicions que normalment ofereixen aquestes feines, comporten un esforç i un desgast físic important que són inassumibles per a les dones amb problemes de salut crònics.

"Quan busques feina hi ha només neteja, hi ha restaurants, hi ha cambrera, és molt dur. És molt dur treballar cuidant nens, treball com aquest dur no es pot (...) hi ha treballs fàcils per a dones, si tens bé la salut no passa res, però si no tens..."

En termes generals, les dones manifesten obertament la seva voluntat i necessitat de treballar del que sigui, amb contracte o sense contracte. I el fet de no trobar feina en un futur proper es revela com una de les seves principals preocupacions en el context de la pandèmia.

La (des)cobertura de les necessitats bàsiques

La situació econòmica i condicions de vida de les dones participants és, en general, força inestable i precària. Si bé hi ha situacions ben diferents entre elles, hi ha una tendència generalitzada a un empitjorament a causa de la pandèmia i a una reducció dels ingressos. La situació de les dones en situació administrativa irregular és en general la més vulnerable.

Els casos en què conviuen amb la seva parella, el marit és qui acostuma a aportar la font d'ingressos principal, sigui un sou, la prestació per atur o per ERTO. De fet, la majoria d'elles expliquen que el seu marit no té feina o està en ERTO en el moment en què es va realitzar el grup de discussió.

"El meu marit no treballa, no té papers (...) només ajuda de serveis socials"

La situació varia segons el sector en què treballi el marit. Mentre que els que es dediquen a l'hostaleria i al turisme van deixar de treballar a l'inici de la pandèmia i estan en ERTO parcial o total o a l'atur, els que treballen en el sector de la construcció han pogut mantenir l'activitat i només van deixar de treballar unes quantes setmanes durant el confinament domiciliari de la primera onada de la pandèmia.

Tal com relaten, els marits també tenen greus dificultats per a trobar una bona feina, ja que normalment els ofereixen feines temporals i precàries que no els garanteixen estabilitat econòmica. La manca d'ingressos familiars ha provocat que, en alguns casos, els fills grans hagin hagut de deixar els estudis per a posar-se a treballar.

"Un contracte per una feina molt bona no n'hi ha. És molt dolent aquí a Barcelona per a estrangers, molt dolent. Mai trobava una feina bona amb contracte tot legal "

Un habitatge digne: el dret anhelat

L'habitatge és una altra de les principals preocupacions de les dones participants en el context de crisi. El relat de les dones evidencia les dificultats o, podríem dir pràcticament impossibilitat, d'accedir a un habitatge digne. És a dir, tenir un habitatge amb una certa estabilitat, un mínim confort i a un preu assequible. La situació de les dones pel que fa aquesta qüestió és força heterogènia. Hi ha dones que viuen en família amb un contracte de lloguer, d'altres estan rellogant habitacions, i també n'hi ha en situació d'ocupació o d'infrahabitatge. Són especialment colpidors els relats d'una dona que va passar un any vivint amb el seu fill a un garatge; i el d'una altra, vivint en una casa ocupada amb 30 persones més i compartint el menjar caducat. L'ocupació es revela com un últim recurs per a les dones quan es troben en risc de sensellarisme.

El període de confinament domiciliari va ser especialment dur per a les dones amb males condicions residencials. N'hi ha que van haver de confinar-se durant setmanes dins d'una habitació rellogada. Una altra problemàtica que es va agreujar en aquest període va ser la convivència i els conflictes entre convivents en pisos compartits. En alguns casos, les dones van ser expulsades del pis d'un dia per l'altre sense saber on anar.

Les dones no regularitzades denuncien trobar-se amb moltes barreres per empadronar-se sense domicili fix en alguns municipis, tot i ser un dret reconegut per a tota la ciutadania, independentment de la situació administrativa. I expliquen que hi ha un negoci fraudulent que consisteix en cobrar a la gent a canvi d'aconseguir-los un padró. Convé remarcar que no estar inscrita en el padró significa no poder sol·licitar ajudes a les diferents administracions ni participar en programes d'inserció laboral o formació, així com tampoc poder accedir al sistema de protecció social, com la sanitat i l'educació públiques.

Arran de la Covid i la reducció d'ingressos familiars, les dones s'han trobat amb més dificultats per pagar el lloguer del pis o l'habitació. En alguns casos, han pogut renegociar les condicions amb la propietat i els han deixat pagar la meitat de la mensualitat temporalment, però amb el compromís de pagar el deute acumulat en un futur.

"Ara pago la meitat però més endavant... aquests diners, com pagaré? Això ho penso molt jo, perquè són molts diners: més de 6 mesos (...) si no tinc feina, com faré per pagar això?"

Una de les dones participants relata que, tot i viure fa un temps en un pis de lloguer, fa poc que un fons voltor ha comprat l'immoble i la volen expulsar de casa, aprofitant que el contracte ha vençut. Tot i que ella ha estat pagant tots els mesos la mensualitat que pertocaria, li han denegat l'accés al compte corrent perquè no constin els pagaments.

La preocupació que exposen les dones en relació a l'habitatge no només és en relació al present, sinó que manifesten cert neguit per la pressió de no poder pagar el lloguer en el futur, ja que suposa una despesa mensual molt alta en un context amb una alta inestabilitat econòmica i una pèrdua progressiva d'ingressos.

Els papers per a una ciutadania plena

Tal com s'ha anat posant de manifest, la situació econòmica i les condicions de vida de les dones estan fortament condicionades per la seva situació administrativa. En general, es perceben diferències molt clares entre les vivències i perspectives de futur de les dones que estan regularitzades i les que no ho estan.

L'angoixa i la incertesa en relació a les possibilitats de cobrir les necessitats bàsiques en un futur pròxim són compartides per les dones sense papers. El fet de no tenir papers, no només afecta les seves oportunitats d'accedir o mantenir-se en el mercat laboral, sinó que també els dificulta la cerca d'habitatge o l'accés a la protecció social. Es veuen immerses en un cercle pervers del qual és molt difícil sortir-se'n: no tenir papers els dificulta tenir una feina amb contracte i, alhora, se'ls exigeix una feina amb contracte per a aconseguir els papers.

"Quan no hi ha feina, no hi ha papers, no hi ha casa"

En el context de crisi social i econòmica generada per la pandèmia veuen encara més difícil assolir els requisits per a regularitzar la seva situació. Coincideixen que la pandèmia ha reduït les seves oportunitats de regularitzar la seva situació

administrativa i fer efectius els seus drets com a ciutadanes. En alguns casos, de fet, la pèrdua de feina per la pandèmia els ha truncat processos ja engegats d'estabilització i de regularització.

Les dones participants, especialment les que estan en situació irregular, denuncien que la criminalització i persecució que pateixen per part de la policia ha augmentat arran de la pandèmia. El racisme institucional s'ha expressat en aquest context a través d'un augment del control i l'amenaça constant d'imposar multes i sancions envers la població migrada amb l'excusa de la pandèmia.

La cura i la conciliació en pandèmia

Moltes de les dones participants tenen fills i filles menors d'edat al seu càrrec. La gran majoria conviu amb les criatures a Catalunya, si bé també n'hi ha amb fills i filles al país d'origen. El fet de tenir criatures dependents augmenta la pressió i angoixa per tal de poder cobrir cada mes les despeses bàsiques, com el menjar i un sostre.

"I un al tenir fills prioritza el benestar dels fills. Fa una balanç (...) Llavors òbviament això implica tenir temps per a ella, que aquí òbviament no la pots deixar sola. Cuidar-la, el cole. (...) Llavors s'ajunten tantes coses que, una com a dona, donar prioritat a la casa, cuidar la meua filla, la feina, és una càrrega, un estrès que una viu diàriament, sense saber com gestionar-ho"

Una part de les participants conviu amb el seu marit i poden compartir aquesta responsabilitat. Però n'hi ha d'altres que són famílies monomarentals i, per tant, són només elles qui poden aportar ingressos. Això no només augmenta la seva vulnerabilitat econòmica, sinó que els suposa un gran repte compaginar elles soles la feina amb la cura de les criatures. Aquestes dones denuncien les males praxis de la DGAIA i exposen una gran angoixa per la constant amenaça de que els prenguin la custòdia en tenir dificultats per a fer front a tot en solitari.

Les participants amb criatures expliquen que els mesos de confinament domiciliari i el tancament de les escoles va ser especialment dur per a elles. Van estar durant setmanes tancades a casa amb els fills i filles i, en alguns casos, també els marits. Segons diuen, això va suposar un augment de la feina a casa. El problema més gran va ser haver d'acompanyar i donar suport educatiu a les criatures. Les dones expliquen que al principi no tenien tauletes tàctils, ni ordinadors, ni internet per a que les criatures poguessin seguir amb les classes telemàtiques ni fer les tasques que se'ls encarregaven des de l'escola.

Si bé, aclareixen que la situació ha estat molt diferent des de la reobertura de les escoles al setembre, els contagis en els centres educatius i les quarantenes que han de fer els grups amb alumnes positius, ha fet que algunes dones s'hagin hagut de tornar a tancar-se a casa amb les criatures durant algunes setmanes al llarg del primer trimestre del curs escolar. S'han hagut d'adaptar, doncs, a una alternança impredecible de classes telemàtiques i presencials i que requereix una gran flexibilitat i disponibilitat. A més, estar de quarantena amb les criatures significa, a banda d'ajudar les criatures amb les tasques escolars, dedicar més temps a la neteja i desinfecció de la casa.

"A l'escola cada dia surt un missatge que grups estan en confinament, per classe. Sempre la por d'això, perquè cada dia diuen que un grup, un altre grup".

La implicació dels marits en les tasques de la llar sembla que varia segons si tenen feina o no en tenen. Algunes dones afirmen que, des que el marit passa més temps a casa, ha pres més consciència de la feina del dia a dia i s'hi ha implicat més. En tots els casos, però, són elles les qui segueixen exercint el rol principal en el treball domèstic i de cura, mentre que ells realitzen tasques concretes.

Tot i així, això no exclou que aquestes dones busquin una feina remunerada fora de la llar per a augmentar els ingressos familiars. No ho exclou, però sí que limita la seva disponibilitat per a treballar, ja que diuen que només poden assumir una feina a mitja jornada que els permeti tenir temps per a cuidar les criatures. Elles mateixes afirmen que el treball a la llar és per a les dones obligatori, deixant la feina remunerada en una qüestió més secundària.

L'accés a la protecció social

A causa de la precarietat econòmica, per tal de poder cobrir les seves necessitats bàsiques, moltes dones declaren necessitar el suport dels serveis socials i de programes i recursos assistencials.

Encara que algunes dones declaren estar satisfetes amb l'ajuda rebuda per part dels serveis socials, una part important lamenten que se'ls han negat totes les ajudes o que no són suficients. Hi ha dones sense papers, ni feina, ni un lloc on viure a qui l'administració no està podent atendre ni donar suport, a causa de la falta de papers. Les dones que sí reben suport assistencial compten amb ajudes per al menjar, per a pagar el lloguer i, també, suport educatiu per als fills, entre d'altres.

"He demanat moltes vegades ajuda també als serveis socials, m'ignoren. Diuen "no et podem ajudar a tu, sense papers no et podem ajudar", però amb papers no cal ajuda".

Sigui com sigui, les dones comparteixen que els serveis socials estan saturats i que arran de la pandèmia els resulta molt més difícil accedir-hi. Els processos per a concertar cites s'han complicat i allargat, arribant als dos o tres mesos d'espera.

Teixir estratègies per tirar endavant

El fet que totes s'hagin trobat en un context d'alta vulnerabilitat i, fins i tot, d'exclusió ha fet que hagin de buscar estratègies i recursos per afrontar les dificultats. Les més destacades es poden resumir en: suport mutu, cerca d'informació i organització col·lectiva.

El suport mutu i l'ajuda d'amistats i familiars els ha sigut cabdal en situacions de total desemparament. Quan s'han quedat sense casa, han pogut comptar amb el suport d'amistats o familiars per a passar la nit. No només han rebut ajuda per part d'altres persones, sinó que hi ha dones que també han estat voluntàries en la distribució d'aliments durant la pandèmia o en l'allotjament a persones sense sostre. El suport

mutu ha permès minimitzar alguns dels efectes de la pandèmia en elles mateixes, però també cap a altres persones i col·lectius.

Una altra de les estratègies compartides ha estat la cerca activa d'informació i dels recursos a l'abast. En altres paraules, assessorar-se i enfortir el coneixement sobre el territori i els propis drets. Cal dir, però, que aquesta estratègia requereix cert domini de la llengua i arrelament en el territori, cosa que no es dona en tots els casos.

A més d'estar informades, en situacions límit, l'organització col·lectiva ha sigut decisiva perquè les dones hagin pogut defensar els seus drets. Així, per exemple, la implicació en el moviment per l'habitatge ha servit en alguns dels casos per evitar ser desnonades i poder aconseguir un contracte de lloguer.

"Vaig haver d'entrar d'okupa per tenir aquesta casa, mira. I vaig haver de sortir a la tele (...) tenir aquesta casa em va costar molt. Vaig sortir a la televisió, surto tots els anys. Em vaig plantar, vaig tirar la meua pancarta, van venir tots els periodistes, i em vaig manifestar! Perquè aquestes cases portaven molts anys desocupades i jo estava al carrer amb els meus fills!"

V. Les veus de les professionals

Els canvis en el mercat de treball

Les persones professionals que han participat en els grups de discussió i a les entrevistes destaquen l'excepcionalitat del primer estat d'alarma i el confinament domiciliari de la primavera del 2020. Aquelles setmanes d'aturada de l'activitat econòmica, tret dels serveis essencials, van estar marcades per una gran confusió i neguit. Durant aquell període relaten que es va produir un augment puntual d'ofertes de feina en alguns sectors concrets, a causa de la gran demanda de cures: residències, neteja... L'emergència del moment va generar oportunitats d'inserció per a moltes dones en cerca de feina que no tenien experiència en el sector ni havien tingut oportunitats similars abans.

Les professionals expliquen que tenien por a derivar les dones a les ofertes perquè no els podien garantir el compliment de les mesures de seguretat. En aquell moment hi havia molts dubtes sobre les formes de contagi, la gravetat de la malaltia, les mesures de prevenció i seguretat que s'havien de prendre, així com moltes dificultats per a garantir equips de protecció individual (EPIs) adequats per a les treballadores. Efectivament, les dones que van accedir a aquestes feines no sempre van rebre els EPIs necessaris, feien més hores que les que estipulava el contracte i havien de fer tasques que no els pertocaven. Aquestes feines els van donar l'oportunitat de guanyar experiència laboral, però no van convertir-se en contractacions estables que s'hagin mantingut en el temps.

També hi va haver dones que van rebutjar aquest tipus de feines perquè comportaven una alta exposició al contagi. Dones amb experiència en residències geriàtriques van decidir canviar la seva trajectòria laboral pel risc per a la salut i van passar a buscar feina en sectors més segurs.

“Una altra preocupació és que hi ha dones que han treballat en residències geriàtriques però que a causa del Covid decideixen fer un canvi professional perquè és un sector actual que, sí que és veritat que potser hi ha més feina, però tenen molta por al contagi. Perquè són dones que moltes tenen càrregues familiars, algunes són mares solteres i tenen molta por al contagi”.

En aquell mateix període moltes treballadores de la llar van perdre la feina o van deixar de cobrar. En general, les dones que es dedicaven a l'economia submergida són les que en van sortir més mal parades. La pèrdua d'ingressos i la impossibilitat d'accedir a prestacions ni ajudes, les va portar a situacions d'extrema precarietat i la necessitat de recórrer a ajudes com el banc d'aliments.

Un altre dels col·lectius que també va veure sobtadament restringida la seva activitat durant el confinament van ser les treballadores sexuals. Les professionals expliquen que moltes d'elles residien en el mateix lloc on treballaven, a través d'una espècie de relloguer d'habitacions. El confinament domiciliari no els permetia treballar i moltes es van quedar sense ingressos, alhora que havien de seguir pagant per l'habitació.

D'aquesta manera, van estar acumulant un gran deute durant setmanes. Davant d'això, algunes d'elles van adaptar els seus serveis al format telemàtic per tal de poder recuperar part dels ingressos.

Les professionals expliquen que la primera desescalada i la reobertura progressiva de l'activitat econòmica també va permetre reactivar les feines informals. Després de mesos d'aturada, les dones que no havien perdut la feina van tornar a treballar com a cuidadores, en la neteja de domicilis o exercint el treball sexual. Si bé, la por i la incertesa podríem dir que s'han anat mitigant, o normalitzant, després dels primers mesos de pandèmia i les successives onades, el mercat de treball formal ha seguit patint variacions importants, cosa que s'ha vist reflectida en l'oferta i la demanda. Les professionals relaten que sectors on sovint troben feina les dones, com la neteja, l'alimentació i l'atenció al client, han mantingut o incrementat l'oferta, mentre que la contractació en altres sectors estratègics com la restauració, el turisme o el petit comerç ha minvat dramàticament. Això ha limitat la sortida de perfils professionals diversos dels programes.

També identifiquen altres sectors que han pogut augmentar la seva oferta, com el transport i la paqueteria, agents de d'assegurances i comercials, mossos de magatzem.. però que acostumen a estar més masculinitzats i no a encaixar amb el perfil de les dones dels programes, per exemple, perquè la majoria no té el carnet de conduir i/o cotxe.

En termes generals, les professionals coincideixen que el nombre d'ofertes de feina s'ha reduït, alhora que l'exigència de les empreses ha augmentat i s'han precaritzat encara més les condicions laborals que ofereixen. Si ja es partia d'un context laboral amb una alta temporalitat i parcialitat, aquesta tendència sembla que encara s'està fent més palesa. Segons denuncien, les ofertes que reben tenen condicions de tant poca qualitat que sovint no garanteixen una sortida a la situació de desocupació i de pobresa a les dones i les seves famílies.

“Les ofertes de feina no eren una alternativa a una situació de desocupació. Les ofertes de feina no asseguraven ni continuïtat ni un rèdit mínim per al sosteniment bàsic”.

Afegeixen que les empreses esperen que les dones mostrin una disponibilitat total i acceptin sense condicions qualsevol tipus d'oferta. Les professionals, per contra, defensen que la situacions d'extrema necessitat no haurien de limitar la capacitat de les dones de decidir quines ofertes els convenen i quines no. Alerten que s'està produint una clara regressió dels drets laborals i del risc a la precarització que pot comportar la digitalització.

“(...) en general, augment de la precarietat i, penso que també, augmenta la sensació d'impunitat de les empreses: de fer el que vulguin, de fer modificacions de contractes, d'acomiar gent, de saltar-se els drets laborals de les persones. Perquè poden apretar molt més les persones”.

Les professional assenyalen que les feines que s'han precaritzat més són les feines essencials i també les més feminitzades. A banda de ser una qüestió de gènere, subratllen que també és una qüestió de classe social.

La cerca de feina i els processos d'inserció

A banda dels canvis en l'oferta i la demanda, els processos de cerca de feina i de contractació també han canviat arran de la crisi sanitària. En termes generals, els processos s'han digitalitzat. Si bé algunes tendències ja existien abans de la pandèmia, com la cerca de feina a través de portals per internet, s'han introduït de noves, com la realització d'entrevistes per videoconferència o l'extensió dels videocurrículums. El problema d'aquestes transformacions és que exclouen les dones que no tenen ordinador, internet o dades al mòbil per a poder participar en aquests processos i/o que no tenen els coneixements necessaris per fer-ho. El fet que els processos de contractació hagin passat a fer-se per mitjans telemàtics ha generat una major desigualtat en l'accés al mercat de treball. Ha fet que les dones amb menys nivell educatiu o menys recursos materials perdessin autonomia en aquests processos i, en general, ha provocat, tant a les dones com a les professionals, una major frustració i cansament (*burn-out*).

En altres paraules, aquesta tendència a la digitalització ha incrementat la bretxa digital de gènere, un tema que preocupa les professionals participants. Aquesta bretxa afecta, especialment, les dones grans i les que tenen un baix nivell educatiu o d'alfabetització, perfils que ja eren dels més exclosos del mercat de treball.

Nous i vells perfils

A grans trets, les professionals identifiquen actualment dos perfils de dones en cerca de feina en els seus programes. Per una banda, atenen a dones molt qualificades, fins i tot amb titulació universitària, i experiència laboral en sectors molt diversos. I per altra banda, identifiquen un altre gruix de dones amb un nivell d'estudis més baix i sense experiència laboral. Si bé, el primer grup no té limitacions en relació a les eines digitals o les competències comunicatives i digitals; el segon grup sí que té més dificultats d'accés a aquests mitjans i menys competències digitals, comunicatives i lingüístiques, mancances que encara es fan més evidents amb els mitjans telemàtics.

Entre els perfils qualificats també es pot distingir un perfil que ja era habitual abans de la pandèmia: dones migrades que no poden homologar els seus títols per ser estrangers. Aquest grup ara conviu ara amb un perfil nou: professionals provinents de l'àmbit social, de la cultura, de l'audiovisual, entre d'altres, que s'han quedat sense feina arran de la pandèmia.

Les dones amb pocs recursos econòmics veuen limitats els sectors on poden inserir-se i la possibilitat d'aconseguir feines qualificades perquè la titulació que exigeixen té normalment un cost massa alt. Les dificultats d'accés al mercat de treball fan que moltes dones s'insereixin o augmentin la seva dedicació a l'economia submergida. És a dir, s'aboca a les dones a una situació de major desprotecció i precarietat.

La formació en suspens

L'esclat de la pandèmia també va obligar a suspendre temporalment formacions que ja estaven en marxa i també de calendaritzades. Aquesta aturada també va afectar els àmbits essencials. La suspensió de les pràctiques va interrompre processos de certificació de professionalitat en el camp de l'atenció socio sanitària a persones dependents en residències geriàtriques. Això va portar al retard de la inserció laboral de personal especialitzat just en un moment en què era especialment necessari.

A mesura que es va reprendre l'activitat, alguns dels cursos i tallers que es van adaptar al format telemàtic, com per exemple els cursos d'informàtica, català o castellà. Altres tipus de formacions o les pràctiques no s'han pogut adaptar tan fàcilment a aquest nou format. A més, les empreses semblen que també han mostrat més reticències a agafar nou personal de pràctiques per por d'assumir riscos. El desenvolupament dels cursos que s'han organitzat de forma presencial s'ha vist condicionat per la dinàmica imposició-relaxació continuada de restriccions. I per tant, segons les professionals, la participació i motivació se n'han vist afectades.

Les professionals lamenten que no totes les dones tenen els recursos econòmics i personals per atendre cursos en línia i que, a banda de l'aspecte formatiu, assistir a cursos i tallers de forma presencial permetia a les dones sortir de casa i relacionar-se amb altres persones, cosa que s'ha perdut amb la digitalització. L'enfortiment de les xarxes de suport i relacionals, considerat un element clau per les professionals en els processos d'empoderament, s'ha vist debilitat també en aquest context.

La reorganització de les cures

Les professionals assenyalen que el tancament de les escoles va tenir un impacte molt gran per a les dones. Com a cuidadores principals en l'àmbit familiar, estar tants mesos amb les criatures a casa va suposar un augment de les tasques de la llar. En el cas de les famílies monomarentals, el tancament de les escoles va fer que les dones haguessin d'afrontar soles tota la cura i l'educació de les seves criatures. En general, la dificultat de les dones, per desconeixement de l'idioma o les eines digitals, a l'hora d'ajudar els seus fills i filles amb les tasques educatives els va generar molta angoixa, frustració i culpa.

No obstant això, la pandèmia, en alguns casos, ha facilitat canvis en la distribució de les cures a nivell familiar, fins i tot, ha permès la inversió dels rols de gènere. En famílies en què el marit ha estat en situació d'ERTO o a l'atur i qui ha trobat feina ha sigut la dona, ella ha assumit el treball remunerat i ell ha hagut de dedicar-se al treball no remunerat a la llar.

L'emergència social i la saturació de l'administració

Les professionals identifiquen una disminució generalitzada dels ingressos i un augment de la pobresa. Les situacions d'extrema necessitat, de persones sense feina, sense habitatge i sense ingressos, s'han estès de forma dramàtica. Malgrat que la

incapacitat de les dones i les famílies de cobrir les seves necessitats va ser especialment dura durant el confinament domiciliari i l'aturada de tota l'activitat econòmica no essencial, les professionals relaten que les conseqüències d'aquell període encara s'arrossegueu.

Davant d'aquesta realitat i de contextos tant fràgils, les professionals lamenten que l'administració pública no ha estat a l'alçada de les circumstàncies, ja que no ha pogut donar resposta a les necessitats sorgides arran de la pandèmia en diferents àmbits.

“(...) les administracions públiques no estan a l'alçada de les necessitats que la gent està tenint, ni el SEPE, ni la seguretat social, ni estrangeria. I això fa caure la resta. Perquè són coses tan fonamentals, com és la documentació i la salut, que ens fa perdre o trencar processos que havien iniciat o endarrerir-ho tot una mica més”.

El període més crític va ser el confinament domiciliari perquè serveis fonamentals, com els serveis socials van desaparèixer, coincidint en el moment en què l'emergència social era més intensa. Ho descriuen com una situació caòtica en què era impossible establir contacte amb l'administració. Això encara va deixar en una situació de desemparament més gran les dones i les seves famílies, que necessitaven un suport de forma urgent.

Malgrat que l'activitat de l'administració s'ha anat reprenent, se segueix evidenciant un col·lapse dels serveis socials, el SOC, el SEPE, estrangeria... Qüestions bàsiques com la tramitació de la prestació per ERTO o atur, la renovació de la documentació o la sol·licitud de prestacions socials s'han convertit en una cursa d'obstacles. Els tràmits que s'han digitalitzat s'han complicat i allargat encara més i moltes dones s'han trobat sense les eines digitals per poder resoldre tots els requeriments.

Aquestes dificultats burocràtiques acaben condicionant la vida de les dones a diferents nivells. Per exemple, el fet que l'administració no pugui atendre les sol·licituds per a la renovació del NIE limita les seves oportunitats d'inserció, ja que les empreses no volen contractar les dones amb el permís caducat. Cal dir, però, que això contradiu la pròrroga automàtica aprovada per l'Estat fins a 6 mesos després des de la fi de l'estat d'alarma. L'administració tampoc ha facilitat altres tipus de documentació requerits en processos de selecció, com el certificat d'antecedents per abusos sexuals.

Un altre dels temes destacats, ha estat les limitacions de la Renda Garantida. Expliquen que hi ha situacions en què les dones rebutgen feines temporals, de poques hores i mal pagades perquè agafar-les els suposaria deixar de percebre la Renda. Així, moltes vegades la forma que els permet aportar més ingressos per al sosteniment de la família és complementar la renda amb feines sense contracte. El problema és, doncs, que el funcionament i requisits de la Renda no s'adeqüen a la precarietat i inestabilitat de les ofertes de feina que actualment predominen en el mercat de treball. Si bé, segons les professionals, el procés per a reactivar la prestació s'ha anat agilitzant darrerament, segueix suposant un tràmit massa feixuc i llarg, especialment en el context de la pandèmia.

En definitiva, la impossibilitat o dificultats de realitzar tràmits administratius bàsics ha limitat i truncat tot una sèrie de processos que garantirien unes millors condicions de vida per a les dones o, almenys, minimitzarien l'impacte de la crisi social i econòmica que els colpeja.

L'acompanyament des del tercer sector

Amb l'inici de la pandèmia les professionals de les entitats del tercer sector han canviat la forma de comunicar-se amb les dones, especialment durant el confinament domiciliari. De fer trobades presencials, tant individualment com grupalment, les professionals i les dones van passar de sobte a haver-se de comunicar únicament per telèfon o per missatgeria instantània, sense comptar moltes vegades amb les eines idònies per fer-ho.

La tasca de les professionals també va haver de canviar radicalment perquè la situació de les dones que atendien va canviar d'un dia per l'altre. Es van capgirar les prioritats i, especialment durant el primer estat d'alarma, la necessitat més urgent va ser la de garantir l'arribada d'aliments a les llars. Si bé, l'ajuda en aliments ja es realitzava anteriorment en alguns programes, el nombre de demandants es va disparar.

"(...) l'Obrint Portes que fem l'ajuda d'aliments, en tot l'any potser arribàvem a ajudar 200 dones amb aliments, val? (...) no sé si hem arribat a 200 diferents, però 150 sí. En un mes de confinament vam arribar a 185 dones... El nostre programa això no ho pot sostenir".

A banda de les necessitats més bàsiques de subsistència, les professionals expliquen que han hagut de fer molta tasca de contenció emocional i un acompanyament de caire més psicològic. Han pogut treballar amb les dones competències transversals com la gestió de l'estrès, que poden ser útils en el futur i en l'àmbit laboral.

Una altra de les tasques imprescindibles que han fet les professionals ha sigut la de facilitar a les dones informació clara i actualitzada sobre l'estat de la pandèmia, les restriccions en curs i les mesures de prevenció. La incomprensió de l'idioma dificultava a moltes d'elles entendre el que estava passant i com podien protegir-se. Garantir el seu accés a la informació, a través de trucades o la creació de materials, i sensibilitzar-les sobre les mesures de prevenció ha estat clau per minimitzar la incertesa i el risc de contagi.

En els recursos residencials, hi ha hagut dues línies de treball específiques que convé destacar: en primer lloc, l'acompanyament en el suport educatiu als fills i filles i, en segon lloc, la gestió de la convivència, els conflictes i la vinculació amb la comunitat. La situació de confinament va generar noves necessitats i reptes en relació a l'educació i la convivència en el dia a dia amb les criatures, però també amb la resta d'unitats familiars amb qui comparteixen l'espai, com la gestió de conflictes.

Una altra de les prioritats ha estat també l'acompanyament en la gestió dels tràmits i la sol·licitud d'ajudes a l'administració. S'ha facilitat suport per a la tramitació de prestacions com l'Ingrés Mínim Vital o la Renda garantida de ciutadania o a les prestacions del SEPE, entre d'altres. Malgrat que ens alguns casos, la situació d'emergència ha fet que la vessant formativa i laboral hagi quedat en un segon terme perquè primer s'havien de cobrir les necessitats més bàsiques, s'ha intentat en la mesura del possible seguir acompanyant les dones en la millora de la seva ocupabilitat i els processos de cerca de feina.

L'exccepcionalitat del moment i l'emergència de la crisi ha obligat les professionals a explorar l'estat i les dinàmiques canviants del mercat de treball, juntament amb les noves necessitats de les dones, per tal de poder acompanyar-les millor en la definició de la seva trajectòria formativa i laboral. En aquest context, un dels reptes identificats és també el de garantir, en la mesura del possible, que les dones accedeixin a feines amb unes condicions de qualitat. Tal com indiquen, això no només depèn des les entitats del tercer sector, sinó que hi intervenen altres agents socials, com l'administració pública i les empreses privades.

L'adaptació d'algunes formacions i cursos al format telemàtic ha permès donar continuïtat als processos formatius. No només s'han adaptat els mitjans, sinó que l'oferta formativa s'ha redirigit a l'oferta creixent del mercat laboral. S'han incrementat, doncs, l'oferta de cursos en competències digitals i en neteja especialitzada en la Covid-19.

Si bé el comerç electrònic s'ha identificat com un sector en creixement i amb molt de potencial, la manca de competències digitals d'una part important de les dones usuàries ha limitat la reorientació de les accions formatives i laborals cap a aquest sector. Davant d'això, facilitar eines digitals, així com enfortir les competències digitals, s'han convertit en prioritats a curt i mitjà termini. Segons les professionals, hi haurà passos endavant en el procés de digitalització que no recularan i es mantindran quan la pandèmia estigui ja sota control.

El treball i la forma de comunicar-se amb les empreses també ha canviat des de l'emergència de la pandèmia. El telèfon, la missatgeria instantània o la videoconferència s'han convertit en els canals més habituals. Un exemple de com s'ha adaptat la prospecció amb les empreses i s'ha pensat en nous formats, és l'organització de jornades virtuals de portes obertes amb les empreses i les dones de diversos programes per a donar a conèixer les necessitats del mercat laboral.

Les professionals demostren haver tingut una gran rapidesa i flexibilitat per a adaptar-se a la nova conjuntura i per seguir donant la millor atenció a les dones. Atesa la irrupció de nous perfils, els programes també han hagut d'ampliar la seva mirada i buscar estratègies per donar resposta a aquesta heterogeneïtat.

“Podem posar en valor que les entitats socials com nosaltres, crec que hem tingut la intel·ligència, hem sigut més àgils, hem estat allà. Estaria bé posar-ho en valor, destacar que tenim recursos públics i privats, però que hem pogut organitzar-nos, com a mig activistes que som, d'una forma més àgil. I posar-ho en valor davant de l'administració, que ha desaparegut. Hem tingut la capacitat d'anar-nos adaptant per a respondre a les demandes instantànies de les dones”.

Les professionals també han abordat l'anticipació, treballant en possibles escenaris de futur. Han treballat per garantir la provisió de materials, com portàtils, i han preparat psicològicament les dones per un possible confinament futur. De cara al futur les professionals veuen estratègic generar aliances amb altres entitats del territori. Elaborar un mapa de recursos per tal de compartir formacions, serveis i recursos disponibles a les usuàries, més enllà de l'àmbit formatiu i laboral, per tal de facilitar l'arrelament a la comunitat, enfortir les xarxes i el suport mutu.

Un dels reptes que subratllen és el de no normalitzar la vulneració dels drets laborals de les dones. Davant d'això es proposa enfortir el treball de sensibilització amb les empreses i, també les dones; així com recopilar totes les situacions abusives que es detectin. La definició d'un codi ètic, amb criteris clars sobre uns requisits mínims que han de complir les ofertes, podria ser un avenç per tal de redirigir progressivament les dones cap a feines que realment els permetin sortir de la pobresa i la inestabilitat.

“Hem d'estar alerta i treballar amb les dones, que quan parlem d'empoderament no és només que trobin feina, és que tinguin eines per conèixer els seus drets i saber si més no on posar els límits, i elles decidir”.

Finalment, és necessari remarcar que la crisi social, econòmica i sanitària no només ha impactat la vida i benestar de les dones usuàries. Les mateixes treballadores també han hagut de bregar amb la incertesa, la frustració i l'angoixa del futur. La seva feina ha resultat més exigent, s'han hagut d'adaptar a la disponibilitat de les dones i han hagut de donar resposta amb creativitat i enginy a les necessitats canviants de les dones, així com a la virtualització de les relacions i el treball.

“La situació ha sigut complicada per totes, no només per les usuàries, per les treballadores també. (...) quan fèiem la reunió, vèiem tenir un espai per nosaltres, per poder gestionar aquestes frustracions que tenim i que tindrem i sobretot per com gestionar la incertesa. Estem una mica saturades i això afecta la nostra feina”.

VII. Conclusions

Les experiències de les dones evidencien la seva posició de vulnerabilitat estructural a causa del masclisme, el classisme i el racisme predominant a la societat. Abans de la pandèmia ja patien els prejudicis, la discriminació i la societat les encasellava en feines concretes i poc valorades, com la neteja o la cura de persones grans o infants. Massa sovint, eren abocades a subsistir a través de l'economia submergida, sense reconeixement dels drets laborals.

Si bé, la major necessitat de treballadores en els sectors essencials a l'inici de la pandèmia va permetre la incorporació de dones sense experiència al mercat de treball, aquesta ha estat molt inestable i precària. De fet, s'evidencia una tendència a l'alça de les treballadores pobres. Les feines temporals, parcials i mal remunerades són les primeres que s'han destruït, però a la vegada se n'ha incrementat l'oferta per tal de cobrir les necessitats altament variables de les empreses en el context de la pandèmia. L'exigència de les empreses ha augmentat i les opcions de les dones per decidir s'han reduït perquè les males condicions laborals s'han estès encara més.

Les professionals de les entitats alerten de la regressió de drets laborals que s'està produint i que afecta amb més força els sectors més vulnerables de la població, com les dones migrades. Enfront d'això, convé formular estratègies, no només per a garantir que les dones accedeixen a una feina formal, sinó que les condicions en què ho facin siguin dignes i els permetin guanyar autonomia i estabilitat econòmica.

Un altre dels efectes de la pandèmia ha estat l'augment de la bretxa digital. La digitalització del món del treball ha exclòs les dones sense recursos materials o competències digitals dels processos formatius i de selecció, entre d'altres. Això també ha tingut efectes perjudicials en l'educació dels seus fills, especialment durant el tancament dels centre escolars, incrementant les desigualtats socials a nivell familiar.

Si bé, l'escassetat material s'ha aguditzat i han crescut el nombre i perfil de persones demandants d'ajudes assistencials, la pandèmia ha limitat encara més les oportunitats d'accedir als serveis bàsics i d'accedir o mantenir un habitatge. La digitalització dels tràmits i la saturació de l'administració ha estat una de les principals barreres de les dones alhora de sol·licitar protecció social, prestacions econòmiques o renovar la documentació. En el cas de l'habitatge, la major inestabilitat econòmica i les dificultats per fer front als alts preus de lloguer han comportat un major risc de desnonament, sensellarisme o infrahabitatge. Especialment vulnerable ha estat i és la situació de les dones en situació administrativa irregular o les dones que encapçalen famílies monomarentals.

La baixada dels ingressos familiars ha intensificat la necessitat i predisposició de les dones de trobar feina, ja sigui en el sector formal o en l'informal. Tanmateix, l'augment de la càrrega de cura derivada de la pandèmia, especialment en períodes de quarantena, ha limitat encara més la disponibilitat de les dones per a treballar fora de la llar. En termes generals, les dones han seguit assumint el rol principal en el treball de cura no remunerat, tinguessin o no parella. En alguns casos, però, s'ha produït una

inversió dels rols de gènere en l'àmbit familiar quan ha estat la dona qui ha trobat feina però el marit no.

La predisposició de les professionals i la ràpida adaptació a un context extraordinari i un futur impredecible ha permès reajustar el dia a dia dels programes i oferir un acompanyament d'acord amb les noves necessitats de les dones. La prioritat ha estat garantir la cobertura de necessitats bàsiques: alimentació, habitatge, prestacions socials... Això, però, ha limitat la capacitat de les usuàries d'aquests serveis per engegar o continuar els seus projectes formatius i professionals, així com els seus processos d'empoderament personal i comunitari.

Les professionals han explorat les noves tendències del mercat de treball per tal de reorientar els programes i l'acompanyament d'aquestes dones al nou context de crisi social, econòmica i de cures que la pandèmia ha destapat. L'enfortiment de les competències digitals s'ha evidenciat com una de les línies prioritàries. Alhora, es considera indispensable enfortir els processos d'empoderament i sensibilitzar les dones sobre els seus propis drets i els recursos que tenen a l'abast per detectar i fer front a les possibles situacions d'abús i de vulneració de drets.

VIII. Referències bibliogràfiques

Adecco & Infoempleo (2020). *Informe Infoempleo Adecco. Oferta y Demanda de Empleo en España*, 2019. Resumen ejecutivo.

Ajuntament de Barcelona (2020). L'Ajuntament obrirà al públic 20 Centres de Serveis Socials a partir del proper dilluns 25 de maig (online). Disponible a: <https://ajuntament.barcelona.cat/premsa/2020/05/21/lajuntament-obrira-al-public-20-centres-de-serveis-socials-a-partir-del-proper-dilluns-25-de-maig/> [Publicat el 21 de maig 2020].

Alon, T., Doepke, M., Olmstead-Rumsey, J., & Tertilt, M. (2020). *The Impact of COVID-19 on Gender Equality*. Boston, MA: National Bureau of Economic Research. doi: 10.3386/w26947.

Baena-Díez, JM., Barroso, M., Cordeiro-Coelho, SS., Díaz, JL., Grau, M. (2020). Impact of COVID-19 outbreak by income: hitting hardest the most deprived. *Journal of Public Health*, 42 (4), 698–703, doi.org/10.1093/pubmed/fdaa136

Bettio, F., & Plantenga, J. (2004). Comparing care regimes in Europe. *Feminist Economics*, 10(1): 85-113. doi: 10.1080/1354570042000198245

Borraz, M. & Remacha, B. (15 de desembre 2020). El estudio de seroprevalencia confirma que el coronavirus entiende de género y precariedad: cuidadoras y trabajadoras de limpieza son las más afectadas. *El Diario*. 15 de desembre 2020. Disponible a: https://www.eldiario.es/sociedad/trabajadoras-empleos-cuidados-exponen-mayor-riesgo-contagio-coronavirus_1_6507672.html

Càritas (10 de maig 2019). *I el treball domèstic, què?* Blog sobre pobresa i exclusió social. 10 de maig de 2019. Disponible en línia a: <https://blog.caritas.barcelona/formacio-i-insercio-laboral/i-el-treball-domestic-que>

Centre d'Estudis d'Opinió (2020). *Enquesta sobre els usos del temps i el confinament 2020*. Generalitat de Catalunya. Disponible en línia a: <https://govern.cat/govern/docs/2020/05/29/08/38/fa508ec4-f9d0-462f-b9c5-87fe39123f06.pdf>

Consejo General del Trabajo Social (2019). *III Informe sobre los Servicios Sociales en España*. ISBN978-84-09-16549-0.

Consell Econòmic i Social de Barcelona (2019). *Informe sobre l'Habitatge a la ciutat de Barcelona*.

Departament de la Vicepresidència i d'Economia i Hisenda (2020). *L'impacte econòmic de la crisi de la COVID-19 en perspectiva de gènere*. Juny de 2020, Generalitat de Catalunya. Disponible a: http://economia.gencat.cat/web/.content/70_economia_catalana/arxius/covid-genero/Impacte-economic-crisi-COVID-19-perspectiva-genero.pdf

ECAS (2020). *Informe INSOCAT per a la millora de l'acció social. Indicadors socials a Catalunya en relació al context estatal i europeu*. Núm. 12 | Una societat entre crisis, ECAS, Desembre 2020. Disponible a: <https://acciosocial.org/que-fem/informes-i-publicacions/insocat-informe-dindicadors-socials/>

EUROSTAT (2020). *Impact of COVID-19 on employment income - advanced estimates*. Data extracted in October 2020. Disponible a: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Impact_of_COVID-19_on_employment_income_-_advanced_estimates&stable=1.

Farré, L., Fawaz, Y., González, L., & Graves, J. (2020). *How the COVID-19 Lockdown Affected Gender Inequality in Paid and Unpaid Work in Spain*. IZA Discussion Papers, No. 13434, Institute of Labor Economics (IZA), Bonn.

Farré, L., & González, L. (2020). ¿Quién se encarga de las tareas domésticas durante el confinamiento? Covid-19, mercado de trabajo y uso del tiempo en el hogar.” Nada es Gratis, 23 Abril 2020. Disponible en línea a: <https://nadaesgratis.es/admin/quien-se-encarga-de-las-tareas-domesticas>

Fernández-Luis, S., Marbán, E., Pajín, L., Saavedra, B., & Soto, S.M. (2020). Què sabem de l'impacte de gènere en la pandèmia de la COVID-19? *Serie COVID-19 i estratègia de resposta*, núm. 16. Institut de Salut Global Barcelona.

Funcas (2020). *Desconfinamiento con prevención y moderado optimismo*. Dirección de estudios sociales (11 de maig de 2020).

Hupkau, C. (2020). *Covid-19 y desigualdad de género en España*. ESADE Center for Economic Policy and Political Economy, EsadeEcPol Insight #8, Abril. Disponible en línea aquí: <https://dobetter.esade.edu/es/covid-19-desigualdad-genero>

Ibar, L. (7 de noviembre, 2020). La falta d'ajuts per l'impacte del covid-19 enfonsa la renda familiar. *Diari Ara, Economia*. 7 de novembre de 2020. Disponible en línea a: https://www.ara.cat/economia/falta-impacte-covid-19-enfonsa-familiar-coronavirus-crisi-economica-euroap-paisos-ajudes-economiques_o_2559944034.html

Ideara SL. (2020). *Usos del tiempo durante el confinamiento*. Ideara Investigación. Disponible a: http://atlanticacomunicacion.com/wp-content/uploads/2020/04/INFORME_USOS_DEL_TIEMPO_IDEARA.pdf

IDESCAT (2011). *Enquesta de l'ús del temps 2010-2011. Principals resultats*. Institut d'Estadística de Catalunya, Generalitat de Catalunya. Disponible en línea a: <https://www.idescat.cat/serveis/biblioteca/docs/cat/eut-pr2010-11.pdf>

IDESCAT (2019). *Enquesta condicions de vida, Catalunya 2019*. Disponible a: <https://www.idescat.cat/indicadors/?id=anuals&n=10413>

Institut Català de les Dones (2020, novembre 12). *Debat: "La crisi de les cures i el seu impacte en temps de pandèmia"*. II Congrés Internacional per a l'Erradicació de les Violències Masclistes. BLOC I: "La Covid-19 i la violència estructural". [Vídeo]. Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=hdoBhdQ8kOY&feature=youtu.be>

Institut Català de les Dones (2020). *L'impacte de gènere de la COVID-19 en dades*. Desembre de 2020, Generalitat de Catalunya.

Instituto de la Mujer (2020). *La perspectiva de género, esencial en la respuesta a la COVID-19*. Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades, Ministerio de Igualdad, Madrid.

Instituto Nacional de Administración Pública (2020). *Los Servicios Sociales ante la pandemia: Retos, desafíos y respuestas hacia la nueva Normalidad*. Monitor de Impacto de la Covid-19 sobre los Servicios Sociales. Informe. Septiembre 2020.

INE (2020). Encuesta de población Activa. Instituto Nacional de Estadística, 2020.

Instituto de Salud Carlos III – ISCIII (2020). *Informe sobre la situación de COVID-19 en personal sanitario a España*. Ministeri de Salut, Xarxa Nacional de Vigilància Epidemiològica d'Espanya (RENAVE). 7 de maig de 2020. Institut de Salut Carlos III. Disponible a: <https://coronavirus.coib.cat/informe-sobre-la-situacion-de-covid-19-en-personal-sanitario-en-espana/>

Lewis, H. (2020, Març 2019). The Coronavirus Is a Disaster for Feminism: Pandemics Affect Men and Women Differently. *The Atlantic*, 19 de Març de 2020. Diponible a: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2020/03/feminismwomens-rights-coronavirus-covid19/608302>

Martí, P. (15 d'agost de 2020). Sara Moreno: «No hem fet teletreball, sinó treball a distància imposat». *Nació Digital*. 15 d'agost de 2020. Disponible en línia a: <https://www.naciodigital.cat/noticia/206336/sara-moreno-no-hem-fet-teletreball-sino-treball-distancia-imposat>

Ministerio de Trabajo, Migraciones y Seguridad Social (2019). *Trabajo domestico y de cuidados para empleadores particulares*, Septiembre 2019. Proyecto por un trabajo digno, Departamento de Migraciones, Ministerio de Trabajo, Migraciones y Seguridad Social

Moré, P. (2020). Cuidados y crisis del coronavirus: el trabajo invisible que sostiene la vida. *Revista Española de Sociología*, 29 (3), 737-745.

Moreira da Silva, J. (2019, Març 18). “Why You Should Care About Unpaid Care Work.” OECD Development Matters, 18 Març de 2019. Disponible a <https://oecd-development-matters.org/2019/03/18/why-you-should-care-about-unpaid-care-work>

Power, K. (2020). The COVID-19 pandemic has increased the care burden of women and families. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 16:1, 67-73, DOI: 10.1080/15487733.2020.1776561. <https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1776561>

Observatori de la Igualtat de Gènere (2020). *Dones en el treball*. Dossier estadístic. Institut Català de les Dones, Generalitat de Catalunya, Abril 2020.

Observatori del Treball i el Model Productiu (2021a). *Butlletí de de conjuntura laboral i sectors productius*. 4t trimestre 2020. Departament de Treball, Afers Socials i Famílies. Data d'actualització 11/01/2021.

Observatori del Treball i el Model Productiu (2021b). Butlletí del perfil de l'atur. Situació a 31 de desembre de 2020. *Treball*. Departament de Treball, Afers Socials i Famílies. Data d'actualització 19/01/2021.

Observatori del Treball i el Model Productiu (2021c). Dones i treball, 4t trimestre 2020. *Treball*. Departament de Treball, Afers Socials i Famílies. Data d'actualització 17/02/2021.

Observatorio de las Ocupaciones (2020). *Informe del Mercado de Trabajo de las Mujeres. Estatal. Datos 2019*. Servicio Público de Empleo Estatal, Ministerio de Trabajo y Economía Social, Madrid.

Organització Internacional del Treball – OIT (2018). *El trabajo de cuidados y los trabajadores del cuidado. Para un futuro con trabajo decente*. Resumen ejecutivo. 28 de juny, 2018. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_633168.pdf

Organització Internacional del Treball - OIT (2020a). *COVID-19 and the world of work: Impact and policy responses*. Observatori de la OIT. Edició: 18 Març 2020. Disponible en línia a: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_738753.pdf

Organització Internacional del Treball – OIT (2020b). *La COVID-19 y el mundo del trabajo. Sexta edición. Estimaciones actualizadas y análisis*. Observatorio de la OIT. Edició: 23 setembre de 2020. Disponible en línia a: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_755917.pdf

Organització de les Nacions Unides – ONU (2020). *UN Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Women*. 9 April. Disponible en línia a: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women-en.pdf>

Oxfam Internacional (2020). *Los cuidados en tiempos del coronavirus. Por qué el trabajo de cuidados debe ser un elemento central para un futuro feminista post COVID-1*. Informe de Oxfam, Juny 2020. Disponible a: <https://www.oxfam.org/es/informes/los-cuidados-en-tiempos-del-coronavirus>

Oxfam Intermón (2021). *Superar la pandemia y reducir la desigualdad. Cómo hacer frente a la crisis sin repetir errores*. Informe de Oxfam Intermón, gener 2021. Disponible a: www.oxfamintermon.org/es/publicacion/superar-pandemia-reducir-desigualdad

Qian, Y., & S. Fuller (2020). *COVID-19 and the Gender Employment Gap among Parents of Young Children*. Canadian Public Policy/Analyse de politiques 46(S2):S89–101. <https://doi.org/10.3138/cpp.2020-077>

Salas-Nicás, S., Llorens-Serrano, C., Navarro, A., & Moncada, S. (2020). *Condiciones de trabajo, inseguridad y salud en el contexto del COVID-19: estudio de la población asalariada de la encuesta COTS*. Barcelona: UAB, ISTAS-CCOO.

Saldaña, C. (16 de febrer 2021). Vacaciones, excedencias y días sin sueldo: así afrontan las madres trabajadoras las cuarentenas de sus hijos. *El País, Sociedad*. 16 de febrer de 2021. Disponible a: <https://elpais.com/sociedad/2021-02-16/vacaciones-excedencias-y-dias-sin-sueldo-asi-afrontan-las-madres-trabajadoras-las-cuarentenas-de-sus-hijos.html>

Sandalinas, L. (2018). *Les condicions de vida i de treballs de les dones*. Secretaria de les Dones de CCOO de Catalunya.

Solanas, B. (11 d'agost 2020). Més pressió sobre els treballadors socials, amb la situació d'emergència per la Covid. *Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals*, Notícies. 11 d'agost de 2020. Disponible en línia a: <https://www.ccma.cat/324/mes-pressio-sobre-els-treballadors-socials-amb-la-situacio-demergencia-per-la-covid/noticia/3041756/>

Solanas, M. (2020). *La crisis del COVID-19 y sus impactos en la igualdad de género*. Real Instituto Elcano, ARI 33/2020, 1 de abril de 2020.

Wenham, C., Smith, J., & Morgan, R. (2020a). COVID-19: The gendered impacts of the outbreak. *The Lancet*, 395(10227), 846– 848. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30526-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30526-2)

Wenham C., Smith J., & Morgan R. (2020b). *Covid-19 is an opportunity for gender equality within the workplace and at home*. *BMJ*. 2020 Apr 20; 369:m1546. doi: 10.1136/bmj.m1546. PMID: 32312767